

Kultur- ja
dásseárvodepartemeanta

Doaibmaplána

Doaibmaplána sápmelaččaid cielaheami ja vealaheami vuostá 2025–2030

Doaibmaplána sápmelaččaid
cielaheami ja vealaheami
vuostá 2025–2030

Sisdoallu

Ovdasátni	6
Doaimmabijuid listu	8
1 Álggahus	10
Rasismma ja vealaheami vuostálastima nannen: ráđđehusa áŋgiruššansuorggit	10
Sápmelaččat Norggas	12
Dáruiduhhtinpolitihkka	13
Rasisma, vealaheapmi ja cielaheapmi	14
2 Hástalusat	16
Váilevaš diehtu ja gelbbolašvuohta	16
Álbmoga guottut sápmelaččaide	18
Vealaheapmi ja cielaheapmi	20
Mediaáššit ja vaššicealkámušat interneahras	22
Sápmelaččat geain leat máŋga minoritehtaidentitehta	25
Rasismma, vealaheami ja cielaheami váikkuhusat	26
3 Sámi identitehta nannen	28
Kultuvra, falástallan ja eaktodáhtolašvuohta	28
Riikkaidgaskasaš ovttasbargu	31
4 Vuoruhansuorgi 1: Gulahallan ja buresdoaimmi demokratiija	33
5 Vuoruhansuorgi 2: Máhttu ja gelbbolašvuohta	36
6 Vuoruhansuorgi 3: Oadjebasvuohta ja sihkarvuohta	45
Girjjálašvuohta	48

Ovdasátni

Ráđđehus háliida dásseárvosaš ja mánggabealat servodaga mii lea oadjebas buohkaide. Mii almmuhit dál vuosttaš nationála doaibmaplána sápmelaččaid cielaheami ja vealaheami vuostá mas leat 32 doaibmabiju mat galget eastadit ja vuosttaldit dákkár cielaheami ja vealaheami.

Sámi giela, kultuvrra ja servodateallima eavttut leat áiggi mielde nannejuvvon, ja dábálaš ipmárdus ja dihtomielalášvuolta sámi leahkimis lea buorranan. Sámi mánáidgárddiin ja sáme-gielohpahusas skuvllas lea mávssolaš rolla sáme-gielaid ja sámi identitehta nannemis. Sámi festiválat, sámi dáidda ja sámi searvevuodaid ásaheapmi leat leamaš mielde lokteme sámi gielaid, kultuvrra ja servodateallima.

Seammás diehtit mii ahte ovddeš áiggi vearrivuolta lea guođđán čiekŋalis háviid. Duohtavuodá- ja seanadankommišuvdna lea kárten Norgga eiseválddiid politihka sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja meahccesuopmelaččaid ektui, ja guorahallan dáruiduhttinpolitihka váikkuhusaid maŋit áiggis. Norgga stáhta bealis šállošii Gonagas Harald dáruiduhttinpolitihka golggotmánu 7. beaivvi 1997. Stuoradiggi šállošii skábmamánu 12. beaivvi 2024 vearrivuodaid maid dáruiduhttinpolitihkka dagahii dáidda joavkkuide.

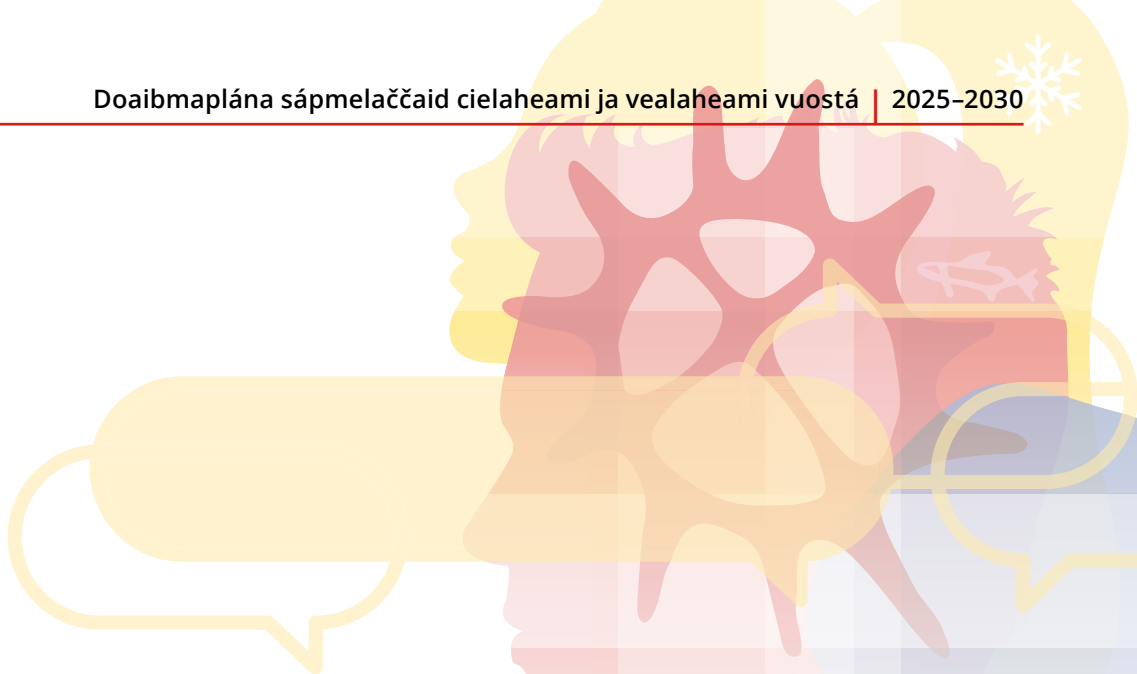
Kártemat čájehit mo majoritehtaálbmoga negatiiva miellaguottut sáhttet joatkahuvvat

vaikko vel almmolaš politihkka lea ge nuppástuvvan. Sápmelaččaid cielaheapmi ja vealaheapmi lea ain stuora servodatváttisvuolta. Dás leat negatiiva váikkuhusat sidjiide geaidda dát čuohcá njuolga ja muđui obbalaččat servodahkii. Ovttaskas olbmuide sáhtta dat mielddisbuktit balu čájehit iežaset sámi identitehta dahje oassálastit almmolašvuodas. Servodatdásis sáhtta cielaheapmi ja vealaheapmi leat mielde bisuheame ja nanneme ovdagáttuid, ja maiddái vuortnuheami legitimerema.

Norggas mis ii galgga leat nu. Lea min oktasaš ovdasvástádus fuolahit ahte buot sámit dovdet iežaset oadjebassan ja fáttmastuvvon.

Doaibmaplána sápmelaččaid cielaheami ja vealaheami vuostá lea oassin ráđđehusa ollislaš barggus nannet ja ođasmahttit ángiruššama rasimma, cielaheami ja vealaheami vuostá, mii dáhpáhuvvá čearddalašvuodá ja oskku geažil. Ráđđehus lea meroštallan golbma čuovvovaš váldovuoruhansuorggi: 1) gulahallan ja buresdoaimi demokratiija, 2) máhttu ja gelbbolašvuolta ja 3) oadjebasvuolta ja sihkarvuolta.

Ráđđehus giitá buohkaid geat leat buktán cealkámušaid doaibmapláni. Erenoamáš giitu Sámediggái ja iešguđet sámi birrasiidda geat leat juohkán mávssolaš vásáhusaid ja dieđuid minguin. Dát cealkámušat leat leamaš dehálaččat buriid doaibmabijuid ráhkadeamis.

Ráđđehusa bealis,

Jonas Gahr Støre
stádamínisttar

Lubna Jaffery
kultur- ja dásseárvomínisttar

Erling Sande
gieldda- ja guovllumínisttar

Kari Nessa Nordtun
máhttomínisttar

Emilie Enger Mehl
justiisa- ja gearggusvuodámínisttar

Jan Christian Vestre
dearvvašvuoda- ja
fuolahusmínisttar

Tonje Brenna
bargo- ja searvadahttinmínisttar

Geir Pollestad
eanandoallo- ja biebmomínisttar

Kjersti Toppe
mánáid- ja bearašmínisttar

Terje Aasland
energijamínisttar

Oddmund Hoel
dutkan- ja alitoahppomínisttar

Espen Barth Eide
olgoriikamínisttar

Bjørn Arild Gram
suodjalusmínisttar

Romsa ođđajagimánu 14. beavvi 2025

Doaibmabijuid listu

Vuoruhansuorgi 1: Ságastallan ja doaibmi demokratiija

- 1 Ásahit ovttasbargoforuma sápmelaččaid cielaheami ja vealaheami vuostá
- 2 Ovttasbargat Sámedikkiin ja Sámi ohppiidforumiin sihkkarastin dihte mielváikkuheami
- 3 Nannet doarjjaortnega rasismma, vealaheami ja cielaheami vuostá
- 4 Lasihit doarjaga «Stopp hatprat» lihkadussii
- 5 Heivehit bearašráđdemálla sámi bearašiidda
- 6 Nannet vuostálastima boasttudieđuid vuostá
- 7 Lágidit dilálašvuođaid rabas ja čuvgehuvvon ságastallamiidda

Vuoruhansuorgi 2: Máhttu ja gelbbolašvuohta

- 8 Geahččalit sierra bagadallanbálvalusa Davvi-Norggas
- 9 Čohkket dieđuid rasismma, vealaheami ja cielaheami birra ja daid váikkuhusain servodatoassálastimii
- 10 Čadahit ođđa guorahallama álbmoga guottuid birra sápmelaččaide
- 11 Loktet gelbbolašvuođa suohkaniin sápmelaččaid cielaheami ja vealaheami birra
- 12 Juohkit dieđuid e-oahppankurssa birra dásseárvvu, searvadahttima ja girjáivuođa birra
- 13 Juohkit dieđuid sápmelaččaid ja nationála minorigeartaid birra
- 14 Doarjut oadjebas ja buori mánáidgárde- ja skuvlabirrasa ovddideami, ja eastadit ja bissehit loavkašuhhtimiid
- 15 Ovddidit doarjjaressurssaid bargui sámi sisdoaluin mánáidgárddiin ja skuvllain
- 16 Nannet demokratiijaoahpahusa, kritihkalaš jurddašeami ja ohppiid mielváikkuheami

- 17 Ásahit ođđa ollislaš vuogádaga mánáidgárddiid ja skuvllaid bargiid gelbbolašvuoda- ja karrieraovdánahttimii
- 18 Doarjja báikkálaš gelbbolašvuodaovddideapmái mánáidgárddiid ja vuodđooahpahusa várás
- 19 Evalueret Dembra
- 20 Doarjut ráfi- ja olmmošvuoigatvuođaguovddážiid
- 21 Viidáseappot ovddidit ung.no
- 22 Lasihit dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid jođiheddjiid gelbbolašvuoda mánggabealatvuoda birra
- 23 NAV dahká davvisámegiela telefodnalinnjá bistevažžan
- 24 Davvisámegiella bargogiellan – NAV Ávjovárri – Guovdageainnu ja Kárášjoga verddeovttasbargu
- 25 Nannet máhtolašvuoda sohka-bealvuoda- ja seksuála girjáivuoda birra sámi servodagain

Vuoruhansuorgi 3: Oadjebasvuohta ja sihkarvuohta

- 26 Čađahit sierra iskkadeami cielaheami ja áitagiid birra sámediggepolitihkkáriid vuostá
- 27 Ođasmahttit bagadusa vaššicealkámušaid, cielaheami ja áitagiid birra politihkkáriid vuostá
- 28 Lasihit politiijaid máhtu ja ipmárdusa sámi giela ja kultuvrra birra
- 29 Lasihit politiijaid fuomášupmi ja gelbbolašvuoda vašširihkolašvuoda birra sápmelaččaid vuostá
- 30 Čohkket dieđuid ja analyseret váidojuvvon vašširihkolašvuoda sápmelaččaid vuostá
- 31 Láhčit diliid nu ahte sáhtta juohkit dieđuid ja gulahallat sámegillii politiijaguin
- 32 Nannet politiijaid ja sámi birrasiid gulahallama

Álggahus

Doaibmaplánain 2025–2030 sápmelaččaid cielaheami ja vealaheami vuostá vuoruhá ráđđehus doaimmaid sápmelaččaid vealaheami ja rasismma vuostá. Dát lea vuosttaš nationála doaibmaplána sápmelaččaid cielaheami ja vealaheami vuostá.

Rasismma ja vealaheami vuostálastima nannen: ráđđehusa áŋgiruššansuorggit

Ráđđehusa ulbmil lea nannet ja ođasmahttit doaimmaid rasismma, cielaheami ja vealaheami vuostá, mii dáhpáhuvvá čearddalašvuoda ja oskku geažil. Ráđđehus háliida ahte buohkat galget dovdat iežaset oadjebassan ja ahte buohkain galget leat ovttadássásaš vejolašvuodas searvat, beroškeahtá duogážis. Mii áigut sihkkarastit buresdoaimbi demokratija, gos olbmot atnet guhtet guimmiideaset árvvus. Mii áigut joatkit bargguin hukset máhtu ja gelbbolašvuoda rasismma ja vealaheami birra iešguđet sajiin servodagas. Buohkain lea vuoigatvuohka cealkit oaiviliiddiset, muhto ii oktage galgga cielahuvvot čearddalašvuoda dahje oskku geažil. Mii áigut ain nannet min servodaga ja váldit vára dain

árvvuin maid atnit alla árvvus: luohttámuš, dásseárvu ja demokratija. Buohkain lea ovddasvástádus eastadit sápmelaččaid cielahuvvomis ja vealahuvvomis, seamma ládje go lea ovddasvástádus eastadit eará rasismma ja vealaheami.

Dát doaibmaplána galgá gehččojuvvot *Doaibmaplána rasismma ja vealaheami vuostá – ođđa doaibmabijut 2024–2027*, *Doaibmaplána antisemitismma vuostá 2025–2030* ja *Doaibmaplána muslimavaši vuostá 2025–2030* oktavuođas, mat almmuhuvvojedje skábmamánu 2023, skábmamánu 2024 ja juovlamánu 2024.

Bajábealde namuhuvvon ulbmiliid vuodul lea ráđđehus mearridan golbma oktasaš áŋgiruššansuorggi doaibmaplánaide

antisemittisma, muslimvaši ja sápmelaččaid cielaheami ja vealaheami vuostá:

1. Gulahallan ja buresdoaibmi demokratiija
2. Máhttu ja gelbbolašvuohta
3. Oadjebasvuohta ja sihkarvuohta

Doaibmaplána doaibmabijut leat juhkkovuvvon dán golmma vuoruhansuorggi mielde, kapihttaln 4, 5 ja 6.

Doaibmaplána galgá leat dynamalaš. Dat mearkkaša ahte dálá doaibmabijuid sáhtta rievdadit ja ođđa doaibmabijut sáhttet boahtit sadjái, earret eará dan bokte ahte čuovvolit Stuoradikki mearrádusa Duohtavuoda- ja seanadankommišuvnna raportta meannudeamis. Doaibmabijut čađahuvvojit guoskevaš departemeanttaid gustovaš bušeahhtarámmaid siskkobealde.

Doaibmaplánabargu

Sámedikki doaibmaplána sámevaši vuostá 2022–2025 almmuhuvvui miessemánus 2022. Doaibmaplánas leat 17 doaibmabiju, ja okta dain doaibmabijuin lea gáibidit našuvnnalaš doaibmaplána sámeváši vuostá.¹

Cealkinfriddjavuođakommišuvdna čájehii ahte máŋga čuođi jagi vealaheapmi ja dáruiduhttin lea dagahan čiekŋalis háviid sámi álbmogii ja čuohtan sámi álbmoga luohtamuššii stuoraservodahkii, ja ahte ovttaseallima ain báidnet cielaheapmi ja hejoheaddji guottut. Dan dihte ávžžuhii kommišuvdna eiseválddiid ráhkadit sierra doaibmaplána sápmelaččaid vealaheami vuostá.² Duohtavuoda- ja seanadankommišuvdna lea dorjon dán ávžžuhusa.³

Dát doaibmaplána lea ráhkaduvvon eastadan dihte ja ulbmiliin hehttet sápmelaččaid cielaheami ja vealaheami. Departemeanttaidgaskasaš ovttasbargu lea leamaš mávssolaš sihkkarastin dihte ahte doaibmaplána speadjalastá oktasaš nátionála ja koordinerejuvvon áŋgiruššama.

Mis lea leamaš lagas ovttasbargu Sámedikkiin. Dát lea leamaš mearrideaddjin dasa ahte oažžut fágalaš veahki ja máhcahemiid proseassa áigge, ja sihkkarastin dihte ahte doaibmaplána bures vuodđuduvvo sámi birrasii.

Ráđđehus lea doallan golbma rabas gulaskuddančoahkkima, ja ovttas čoahkkima joatkkaskuvlaohppiide. Dát čoahkkimat ledje Oslo, Árran julevsámi guovddážiis Ájluovttas Hábmara suohkanis, ja Čoarvemáddagis ja Sámi allaskuvllas Guovdageainnus. Dasa lassin leat lágiduvvon čoahkkimat guovddáš organisašuvnnaiguin ja aktevrraiguin, earret eará digaštallančoahkkinn Romssas ja máŋga čoahkkima Plaassjas.

Lea maid leamaš vejolaš sáddet čálalaš árvalusaid, ja mii leat ožžon árvalusaid sullii 40 iešguđet aktevrras. Árvalusat leat dárkilit árvoštallojuvvon, ja leat veahkehan gávdnat guovddáš hástalusaid mat leat leamaš mávssolaččat go mii leat hábmen doaibmabijuid. Máŋga cealkámuša leat váldon mielde doaibmaplánii.

Máŋggas deattuhedje ahte dárbbášuvvo eanet máhttu ja gelbbolašvuohta. Oahpahussuorgi loktejuvvoi dehálaš arenan, muhto lea maid dárbu nannet gelbbolašvuođa almmolaš bálvalusain, hálldahusas ja álbmotválljen áirasiid gaskkas. Máŋggas deattuhedje dárbbu eanet dieđuid majoritehtaálbmogii, ja ahte sámit galget buorebut dovdat iežaset

¹ Sametinget, 2022.

² NOU 2022: 9, s. 108.

³ Dokument 19 (2022-2023), s. 656.

vuogitvuodaid ja veahkkefálaldagaid mat leat olámuttos. Mánngas válde ovdan dárbbu nannet sámi servodaga eastadan dihte cielaheami ja vealaheami váikkuhusaid. Bođii ovdan ahte cielaheami ja vealaheami vásáhusat leat iešguđetláganat iešguđet guovlluin.

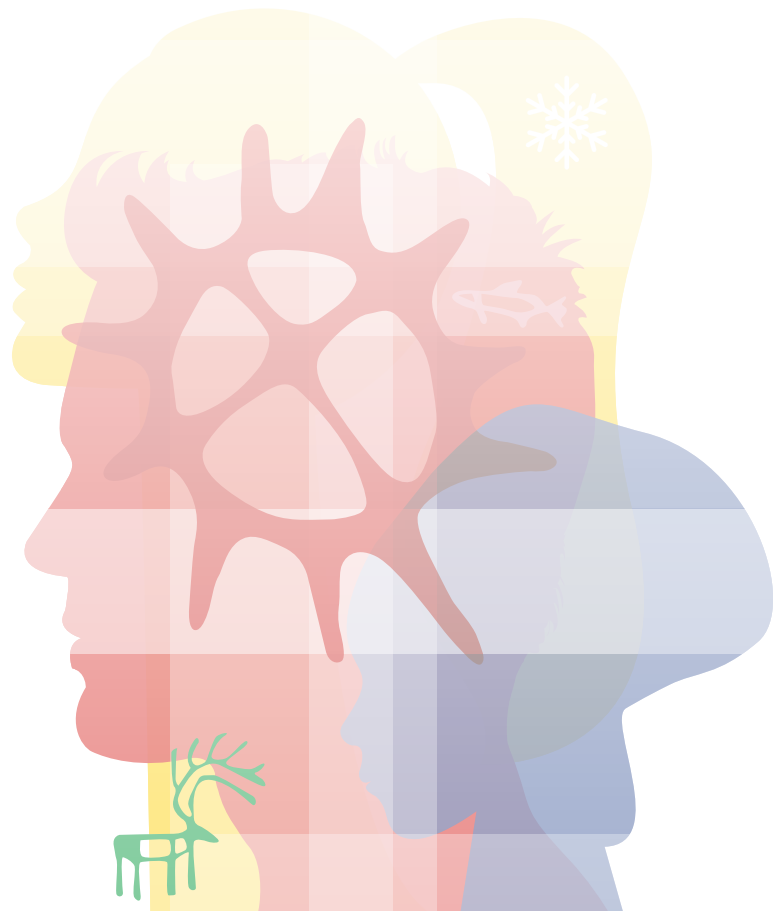
Nannen dihte diehtovuodu lea Álbmotdearvvašvuodainstituhtta čađahan systemáhtalaš jođánisgeahčastaga sápmelaččaid dáláš dutkamis vealaheami ja cielaheami birra Norggas, Ruotas ja Suomas maŋimus logi jagi.⁴ Duohtavuoda- ja seanadankommišuvnna raporta lea maiddái leamaš dehálaš diehtovuoddu.

Sápmelaččat Norggas

Sápmelaččat leat eamiálbmot geain leat árbevirolaš ássanguovllut Norggas, Ruotas, Suomas ja Ruoššas. Sápmelaččaid lohku sáhtta leat 50 000 olbmos gitta 80 000 olmui, ja dat lea dan duohken makkár eavttut adnojuvvojit vuodđun.⁵ Eanas sápmelaččat orrot Norggas, ja sápmelaččat orrot miehtá riikka.

2023:s ledje 23 488 olbmo čálihuvvon Sámedikki jienastuslohkui. Ollu sápmelaččat eai leat čálihuvvon jienastuslohkui.⁶ Statistihkalaš guovddášdoaimmahat (SGD) geavaha sámi ássanguovlluid olmmošlogu dieđuid vuodđun go ráhkada statistihka sámi álbmoga birra.⁷ Dát dieđut eai muital maidege daid sápmelaččaid birra, geat orrot dáid guovlluid olggobealde.

Norga lei vuosttaš riika máilmmis mii dohkkehii ILO-konvenšuvnna eamiálbmogiid vuogitvuodaid birra. Konvenšuvdna addá sápmelaččaide vuogitvuoda seailluhit ja ovdánahttit iežaset kultuvrra, ja geatnegahtta eiseválddiid mearridit doaibmajuid mat dorjot dán barggu. Konvenšuvdna fáttmasta maiddái mearrádusaid eanavuogitvuodaid, barggahusa ja bargoeallima, oahpahusa, oaju ja dearvvašvuoda birra.⁸ Stuoradiggi nannii 2023:s sápmelaččaid álgoálbmotstáhtusa vuodđolága bokte, ja válddii vuodu das ahte «Norgga stáhta lea huksejuvvon sihke sápmelaččaid ja dáččaid eatnamiidda».⁹

⁴ Folkehelseinstituttet, 2024.

⁵ Bufdir, u.å.

⁶ Sametinget, u.å

⁷ Sønstedt, 2022, s. 7-8.

⁸ ILO-konvensjon nr. 169 (1989).

⁹ Hoelseth, 2023.

Statistihkka ja sápmelaččaid birra dutkan

Almmolaš statistihkain Norggas eai registrerejuvvo dieđut álbmoga čearddalaš gullevašvuoda birra. Sápmelaččaid, juvddálaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid, romániálbmoga/táhteriid ja romalaččaid registarat leat historjjálaččat adnojuvvon negatiiva sierradoaimmaid ja veahkaválddalašvuoda vuođđun sosiála, kultuvrralaš ja nállebuhtisvuoda ákkaid mielde.

Go ii leat statistihkka čearddalaš gullevašvuodas, de váilot vuođđodieđut main sáhtášii ráhkadit *indiviidavuđot* statistihka olbmuid birra geain lea sámi gullevašvuoha.¹⁰ Lea almmatge vejolaš čađahit dutkama ja iskkademiid sápmelaččaid ja eará čearddalaš minoritehtaid birra jus váldá vuhtii ahte čearddalaš gullevašvuoha lea hearkkes persovdnadiehtu masa gustojit sierra meannudannjuolggadusat.¹¹ Ovdamearkka dihte UiT Norgga árttalaš universitehta Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš čohkke namahis dearvvašvuodadieđuid sámi ja davvinorgalaš álbmoga birra dearvvašvuoda- ja eallindilleiskadeamis SAMINOR.¹²

Dáruiduhttinpolitihkka

1800-logu rájes gitta loahpageahčái 1970-logu šadde Norgga sápmelaččat vásihit dáruiduhttinpolitihka, man ulbmil lei assimileret sápmelaččaid dáčča servodahkii. Dáruiduhttinpolitihkka mielddisbuvttii ahte sámi álbmot fertii heaitit iežas giela, oskku ja eará beliid iežas kultuvrras. Politihkas ledje ollu rasisttalaš guottut, ja lea guhkit áiggi leamaš veahkkin legitimereme sápmelaččaid vealaheami.

Historjjálaš vásáhusat stáhtalaš vealaheamis, assimilerenduolbmamis ja olggušteamis váikkuhit ain ollu sápmelaččaid oktavuhtii almmolaš eiseválddiiguin.¹³ Ollu sápmelaččat guddet vássánáiggi badjelduolbmama oassin iežaset identitehtas. Ballu vealahuvvot, ovdagáttut ja negatiiva guottut dagahit ahte ollu sápmelaččat välljejit čiehkát iežaset sámi identitehta garvin dihte vel eanet stigmatiserema ja marginaliserema Norgga servodagas.¹⁴ Majoritehtaálbmoga heajos miellaguottut sáhttet bissut vaikko vel almmolaš politihkka lea ge rievdan, ja ollu sápmelaččat vásihit ain cielaheami ja vealaheami.¹⁵

Duohtavuoda- ja seanadankommišuvdna

Stuoradiggi nammadii geassemánus 2018 Duohtavuoda- ja seanadankommišuvnna guorahallat dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda mii lea dáhpáhuvvan sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja meahccesuopmelaččaid vuostá. Kommišuvnna mandáhtta lei golmmaoasát: Dat galggai kártet historjjá čilgen dihtii Norgga eiseválddiid politihka ja doaimmaid namuhuvvon joavkkuid ektui, guorahallat makkár váikkuhusaid

¹⁰ Sønstebo, 2022, s. 7.

¹¹ Fosheim & Ingierd, 2024.

¹² Helsedata, u.å.

¹³ Folkehelseinstituttet, 2024; Dokument 19 (2022–2023).

¹⁴ Folkehelseinstituttet, 2024; Redd Barna, 2024.

¹⁵ Folkehelseinstituttet, 2024; Dokument 19 (2022–2023).

dáruiduhttinpolitihkka lea mielddisbuktán, ja evttohit doaibmabijuid mat sáhttet buvttihit stuorát ovttdássašvuoda majoritehta- ja minoritehtaálbmoga gaskal. Kommišuvdna geigii geassemánu 1.beaivvi 2023 raporttas *Dokument 19 (2022-2023) Sannhet og forsoning – grunnlaget for et oppgjør med fornorskningspolitikk og urett mot samer, kvener/ norskfinner og skogfinner (sámegillii Dokumeanta 19 (2022-2023) Duohtavuoha ja seanadeapmi - vuodđu movt čoavdit dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda sápmelaččaid, kvenaid/ norggasuopmelaččaid ja meahccesuopmelaččaid vuostá).*

Kommišuvdna čujuha ahte vaikko vel dáruiduhttinpolitihkka lea ge loahpahuovvon, de ain joatkašuvvet máŋga doaibmanmálla, miellaguottut ja servodatstruktuvrrat maid dáruiduhttinpolitihkka dagahii. Kommišuvdna buktá albmossii boasttuvuodaid mat čuožžilit, erenoamážit sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja meahccesuopmelaččaid vealaheami ja váilevaš dohkkeheami. Njuolggadusaid váilevaš implementeren, maiguin galggai sihkarastit dahje nannet minoritehtaid, lea dagahan ahte váikkuhusat leat vearáskan. Dasa lassin čujuha kommišuvdna olbmuidgaskasaš dilálašvuodaide, nugo ahte dat go olbmot vásihit givssideami dahje bilkiduvvojit, dovdet vuostehágu čearddalaš ovdanbuktimiidda dahje vásihuvvon vealaheapmi sáhttá ovttaskas olbmuide šaddat hástaleaddjin bisuhit ja čájehit čearddalaš identitehta.

Duohtavuoda- ja seanadankommišuvnna raporta meannuduvvui Stuoradikkis skábmamánu 12.beaivvi 2024, ja Stuoradiggi dagai čuovvovaš mearrádusa:

«Stuoradiggi áigu čiekŋalepmosit šállošit daid vearredaguid ovddas

maid dáruiduhttinpolitihkka dagahii sápmelaččaide, kvenaide/ norggasuopmelaččaide ja vuovdesuopmelaččaide. Dákko bokte bivdá Stuoradiggi ándagassii ovddeš stuoradikkiid aktiivvalaš rolla ovddas dáruiduhttinpolitihkas, ja dovddasta ovddasvástádusa dán politihka váikkuhusain joavkkuide ja ovttaskas olbmuide.» (Dás jorgaluvvon.)¹⁶

Stuoradiggi dagai 16 eará mearrádusa Duohtavuoda- ja seanadankommišuvnna raportta čuovvoleami hárrái, earret eará mearrádusa nationála gelbbolašvuodaŋuovddáža birra, báikkálaš giella- ja kulturarenaid birra álgoálbmogiidda ja nationála minoritehtaide, nationála vuoruheami birra das ahte čadahit kvena- ja sámegieloahpahusa mánáidgárddi rájes rávisolbmuidoahpahusa rádjái ja ollislaš dieđáhusa seanadanpolitihka birra ja čuovvolanbarggu stáhtusa birra.¹⁷

Rasisma, vealaheapmi ja cielaheapmi

Vealaheapmi lea dásseárvo- ja vealahanlágas definerejuvvon nu ahte muhtumat meannuduvvojit heajubut go earát ovttá dahje máŋga guoskevaš dilálašvuoda dihte. Dakkár dilálašvuodát sáhttet ovdamearkka dihte leat olbmo osku, eallinoaidnu, dahje čearddalašvuoha.¹⁸ Dat gohčoduvvo njuolgggo vealaheapmin. Sáhttá maid lohkkot vealaheapmin, jus juoga mii duohtavuodas galggašii gustot ovtaveardásaččat buohkaide, goitge bidjá muhtuma heajut dillái earáid ektui,

¹⁶ Innst. 30 S (2024-2025), vedtak 15.

¹⁷ Innst. 30 S (2024-2025).

¹⁸ Likestillings- og diskrimineringsloven § 7, jf. § 6.

Govva: Sámediggi

lága ovtta dahje eanet vealahanvuodustusaid dihte. Dat gohčoduvvo eahpenjuolgo vealaheapmin.¹⁹

li gávdno okta ja áidna dábálaš ipmárdus *rasismma* doahpagis, iige dat leat lága bokte definerejuvvon seamma ládje go vealaheapmi. Ráŋggáštusmearrádusat vaššicealkámušaid ja vašširihkkosiid vuostá fátmastit roavva rasisttalaš cealkámušaid ja daguid, muhto lassin dasa ii leat rasisma meroštallojuvvon lágain. Oktasaš ipmárdus iešguđetlágán rasismmas lea jáhkku ahte ovttaskas olbmuid sáhtta geahččat joavkun, leaš dál dát jovkui gullevašvuohka čadnon našunalitehtii, makkár lea oaidnit, kultuvrii, čearddalašvuhtii dahje oskui. Nubbi guovddáš dovdomearka rasismmas lea jáhkku ahte kultuvrra, osku dahje sullasačča dovdomearkan leat dihto iešvuodát mat leat ovttaláganat ja rievdatmeahtumat.²⁰

Vaššicealkámušat leat ráŋggáštuslága §185 mielde átitit dahje bilkidit, dahje vaššisága ovddideapmi, doarrádallan dahje badjelgeahččan soapmása vuostá: sin liikeivnni dahje našuvnnalaš dahje čearddalaš duogáža, osku dahje eallinoainnu, seksuálalaš soju, sohkabealidentitehta dahje sohkabeali ovdanbuktima, dahje doaibmanávccaid dihte. Doahpagat vaššisáгат ja cielaheapmi definerejuvvojit dávjá viidábut go dat maid ráŋggáštusláhka fátmasta. Vaššiságain/ cielahemiin oaivvildit mii cealkámušaid mat leat stigmatisejeaddjit, hejoheaddjit, cielaheaddjit dahje áitagat, ja mat leat čujuhuvvon ovttaskas olmui dahje jovkui olles joavkku mihtilmasvuodaid vuodul (nugo ovdamearkka dihte sápmelaš duogáža vuodul).²¹

¹⁹ Likestillings- og diskrimineringsloven § 8, jf. § 6.

²⁰ Skorgen m.fl., 2023.

²¹ Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022.

Hástalusat

Sápmelaččaid cielaheapmi ja vealaheapmi lea stuora servodatváttisvuohta. Ollu sápmelaččat guddet ovddešáiggi badjelduolbmamiid oassin iežaset identitehtas, ja oallugat vásihit ain ovdagáttuid, cielaheami ja vealaheami majoritehtaálbmoga bealis ja siskkáldasat sámi birrasiin.

Váilevaš diehtu ja gelbbolašvuohta

Mánnga čuođi jagi dáruiduhttinpolitihka váikkuhus lea ahte Norgga majoritehtaálbmogis lea unnán máhttu sápmelaččaid, kvenaid/ norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid birra.

Sámi allaskuvlla cealkámuš

Váilevaš máhttu sámi giela, kultuvrra ja eallineavttuid birra sáhtta dagahit ovdagáttuid ja vealaheami.²² Mánngat aktevrrat ja guorahallamat čujuhit dasa ahte lea unnán máhttu sámi dilálašvuođaid birra stuoraservodagas.²³ Muhtimat garvet váldimis oktavuoda almmolaš bálvalusaiguin go bálvalusain váilu gelbbolašvuohta, dahje

²² Folkehelseinstituttet, 2024.

²³ Innspill fra innspillsmøter; Folkehelseinstituttet, 2024; Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022.

muitalit dilálašvuodaid birra main sii ieža fertejit oahpahit dearvvašvuodabargiide sámi kultuvrra birra.²⁴ Alit dearvvašvuoda- ja sosiálafágalaš oahpuid rámmaplánas leat mearriduvvon sierra oahppanjoksosat sápmelaččaid stáhtusa birra eamiálbmogin ja sápmelaččaid vuoigatvuodaid birra. UiT Norgga ártkalaš universitehta lea ráhkadan oahpponeavvuid maid eará ásahtusat sáhttet geavahit vai olahit oahppanjoksosiid.

Stuoradiggedieđáhus sámi giela, kultuvrra ja servodateallima birra

Ráđđehus ovddida jahkásaččat stuoradiggedieđáhusa sámi giela, kultuvrra ja servodateallima birra. Dieđáhusaid fáttát molsašuvvet jagis jahkái, muhto Sámedikki jahkeraporta lea fásta mielddusin, ja Sámedikki árvvoštallamat bohtet ovdan dieđáhusasteavsttas sierra mearkašupmin.

Stuoradiggedieđáhus galgá 2025:s gieđahallat suohkaniid ja fylkkasuohkaniid ovddasvástádusa bálvalusfálaldagas sámi álbmogii. Dieđáhusas válddahuvvojit dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusat boarráset sápmelaččaide, mánáidsuodjalus ja heahteguovddášfálaldat, lassin eará sosiála- ja čálgofálaldagaide maid earret eará bargo- ja čálgohálldašeapmi lágida. Galgá muitaluvvot dakkár fálaldagaid birra mat nannejit mánáid ja nuoraid sáme giela ja sámi identitehta. Lea maid áige guovdil váldit mielde muhtun fáttáid mat loktejuvvojedje ovdan dan guovtti maŋemus jahkásaš stuoradiggedieđáhusas, dás maidái gelbbolašvuotta ja rekrutteren mánáidgárddiin, vuođđoahpahusas ja alit oahpus ja álbmotdearvvašvuotta sámi álbmogis.

Norgga olmmošvuoigatvuodaid institušuvdna (Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM)) čađahii 2022:s iskkadeami guottuid birra, mas boahtá ovdán ahte 30 proseanttas álbmogis lea unnán dahje ii obage diehtu sápmelaččaid birra, ja 49 proseantta dadjat ahte sii ohppe unnán dahje eai maidige sápmelaččaid birra skuvllas. Dat oassi álbmogis, geain lea ollu diehtu sápmelaččaid birra, orrot Davvi-Norggas ja leat badjel 60 jahkásaččat. Bealli jearahallon olbmui dadjet ahte sis ii leat goasse leamaš oktavuotta sápmelaččaiguin.²⁵

Álbmotdearvvašvuodainstituhta jođanisgeahčastagas namuhuvvojit dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusat ja oahppoásahusat dakkár arenan gos váilevaš máhttu lea hástalussan.²⁶ Raporta *Rasisme er overalt (Rasisma lea juohke sajis)* čájeha ahte mánáidskuvlaoahppit, geain lea sámi duogáš, vásihit ahte oahpaheddjiin ja eará ohppiin lea váilevaš diehtu sámi kultuvrra birra. Muhtin oahppit muitalit ahte oahppogirjjiin leat boasttodieđut, ja ahte oahpaheddjiin ja mielohppiin leat stereotyhpalaš oaivilat sápmelaččaid birra. Ovttaskas oahppit muitalit maidái oahpahusdiliin gos ieža leat hástalluvvon muitalit sápmelaččaid ja sámi kultuvrra birra go oahpaheaddjis váilu máhttu fáttá birra.²⁷

*Go oahppit ipmirdivčče boazoealáhusa
rolla nanu bistevaš árbevirolaš ealáhussan,
de dat ovddidivččii eambo ipmárdusa
ja árvvusatnima hástalusaide maid
boazosápmelaččat vásihit.*

Ut på vidda/Duoddarii prošeavtta cealkámuš

Mánáidgárddit ja skuvllat leat mávssolaččat sámi kultur máhtolašvuoda nannemis. Mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid rámmaplána eaktuda ahte buot mánáidgárddit váikkuhit dasa ahte mánát ohppet ahte

²⁴ Blix & Munkejord, 2022; Sundvall m.fl., 2023; Mienna m.fl., 2021.

²⁵ Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022.

²⁶ Folkehelseinstituttet, 2024, s. 7.

²⁷ Redd barna, 2024.

sápmelaččat leat Norgga eamiálbmot ja ahte oahpásmuvvet sámi kultuvrii. Skuvllat válde atnui ođđa oahppoplánaid maŋŋil *Fágaođasmahttima* 2020:s. Olles oahpahusas galget oahppit oahppat sámi eamiálbmoga historjjá, kultuvrra, servodateallima ja vuoigatvuođaid birra. Iskkadeapmi sámi ofelaččaid vásáhusaid birra čájeha ahte ofelaččat oidne čielga oktavuoda ohppiid ja oahpaheddjiid máhttodási, ja vealaheaddji dahje hejoheaddji láhttema gaskal. Ofelaččat vásihedje buoret ovttasdoaimbama ohppiiguin ja oahpaheddjiiguin geat ledje bures ráhkkanan ja geat ledje oahpásmuvvan sámi kultuvrii ovdagihtii.²⁸

Sámi ofelaččat

Sámi ofelaččat galget leat veahkkin oahpaheame Norgga nuoraid- ja joatkkaskuvlaohppiide sápmelaččaid ja sámi dilálašvuođaid birra. Dan dahket earret eará go finadit skuvllain miehtá riikka ja ovdánahttet neahttasiiddu www.samiskeveivisere.no, mii lea dehálaš diehtujuohkinkanála. Ofelašortnega ulbmil lea earret eará oažžut buori gulahallama sámi nuoraid ja eará nuoraid gaskkas, ja eastadit vealaheami ja ovdagáttuid sápmelaččaid vuostá.

Go eambo skuvllat háliidit ofelaččaid guossái ja go sámevašši lassána, de juolludii 2024 stáhtabušehtas guokte miljovna ruvno lassin. Nu viiddiduvvui ortnet njealji ofelaččas guđa ofelažžii skuvlajagis 2024/2025.

²⁸ Walsh-Knarvik, 2023.

Álbmoga guottut sápmelaččaide

Mii eat galgga gierdat ahte sápmelaččat gillájit cielaheami, vaššiságaid, givssideami ja vealaheami. Mii fertet doarjut guhtet guimmiideamet ja mitalit jus dakkáriid oaidnit. Muhto dat ii leat álki. Danne mii fertet hukset kultuvrra ja dohkkeheami juste dan dihte.

Rossen tjielte cealkámuš

Sápmelaččat Norggas vásihit ain ovdagáttuid ja heajos miellaguottuid majoritehtaálbmogis. NIM iskosis vástidit 64 proseantta vástideddjiin ahte sis lea posiitiiva govva sápmelaččain, seammás go 3 proseanttas lea negatiiva govva. 30 proseantta vástidit ahte sis ii leat ii buorre ii ge heajos govva sápmelaččain.²⁹ Vaikko leat unnán olbmot geat njuolga dovddahit negatiiva oainnu sápmelaččaid birra, de doarju mearkašahtti oassi álbmogis stereotyhpalaš oainnuid sápmelaččaid birra. 27 proseantta leat ovttaoavililis dainna čuoččuhusain ahte sápmelaččat leat beare seammalágánat go norgalaččat ja beare ollu integrerejuvnon majoritehtaservodahkii ja goitge galget rehkenastot eamiálbmogin, ja 23 proseantta oavvildit ahte sápmelaččain leat beare ollu sierravuoigatvuođat, ortnegat ja buorit.³⁰ Okta Amnesty raporta čájeha ahte dábálemos negatiiva miellaguoddu sápmelaččaid vuostá Facebook kommentárain lea ahte sápmelaččat hehttejit ovdáneami ja ođđaigásaš ovdáneami. Dát čatnasa erenoamážit Fovse-áššái.³¹

Guovlluin gos orrot ollu sápmelaččat, de cielahuvvojit sii dávjá areálariidduid geažil. Dat sáhtta leat industriija dego fápmorusttet, dat sáhtta leat boanda vs. boazoealáhus, dahje juoga nu álki go dat ahte guhte bearaš galgá murjet guđe bovnnas.

Sámedikki nuoraidpolitihkalašráđi cealkámuš

²⁹ Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022.

³⁰ Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022.

³¹ Analyse & Tall, 2023.

Fovse-ášši

Fovse-áššis lea sáhka sápmelaččaid vuoigatvuođain kulturdoaimmaheapmái bieggafápmohuksema oktavuodas Fovses Trøndelágas. 2013:s attii Oljo- ja energiijadepartemeanta lobi hukset mánga bieggafápmorusttega Fovsii, earret eará Storheia ja Roan bieggafápmorusttegiid. Goappašat dát bieggafápmorusttegat gusket Fovse orohaga boazoguhtonguovlluide.

Alimusriekti hilggui golggotmánu 11. beaivvi 2021 ášši bággolonistanbuhtadusa meroštallama birra Fovse boazodollui, dainna ákkain ahte konsešuvdna- ja bággolonistanmearrádušat eai lean dohkálaččat. Alimusriekvtti konklusuvnna mielde dat rihkku boazodolliid vuoigatvuođa kulturdoaimmaheapmái ON-konvenšuvnna vuodul siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid hárrái. Alimusriekteduopmu ii hehtten bieggafápmorusttegiid joatkimis doaimma, ja dat dagahii stuora fuolastuvvama oallugiidda. 500 beaivvi maŋŋil go Alimusrievtti duopmu celkojuvvui, ja čuovvovaš vahkuid demonstrerejedje ollu sápmelaččat ja miellačájeheaddjit Oslos.

Ollu sápmelaččat leat juogadan negatiiva vásáhusaid hálddahasain go singuin lea dahkamuš, go leat dovdan ahte dat eai ipmir. Boazosápmelaččat čilgejit ahte dovdet ahte sis lea unnán fápmu, ja sii vásihit ahte areálasabahkkemat ja váikkuhusčielggadeamit unnán váldet vuhtii sámi perspektiivvaid dahje unnán váldet vuhtii iešguđet sisabahkkemiid ollislaš váikkuhusaid.³²

Govva: AdobeStock

Prošeakta boazosápmelaččaid cielaheami ja rasisma vuostá

Boazodoallošiehtadusa 2024/2025 bokte leat várrejuvvon ruđat viidáseappot ovddidit Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvvi prošeavtta mas barget boazosápmelaččaid cielaheami ja rasisma vuostá. Ulbmil lea ahte prošeakta šaddá oassin organisašuvnna dábálaš doaimmas. Prošeavtta bokte lea ráhkaduvvon sierra neahttasiidu, reinfakta.no.

Reinfakta.no

Neahttasiiddu ulbmil lea unnidit cielaheami ja jávkadit myhtaid boazodolliid ja boazodoalu birra dakko bokte ahte gaskkustit fáktádieđuid ja juohkit dieđuid boazodoalu birra Norgga geavaheddjiide, mediaide ja servodahkii.

Go gaskkusta objektiivvalaš fáktádieđuid ja gulahallama ealáhusa vuolggasajis, de veahkeha neahttasiidu lasihit olbmuid máhtolašvuođa ja ipmárdusa boazoealáhusa birra, ja hukset šaldi gaskal boazodolliid ja muđui servodaga.

³² Dokument 19 (2022-2023).

Vealaheapmi ja cielaheapmi

Servodat ii leat vel ge dohkkehan ahte sápmelaččat ain dál vásihit rasismma ja vealaheami.

LDO cealkámuš

Álbmotdearvvašvuodainstituhtta lea gávnahan ahte sápmelaččat vásihit eambo vealaheami, givssideami, veahkaválddi ja áitagiid go álbmot muđui dahká. Vealaheapmi dáhpáhuvvá iešguđetlágan arenain, muhto mitaluvvojit dávjjimusat báikkálaš servodagas, skuvla- ja oahpahussuorggis ja dearvvašvuoda- ja fuolahussuorggis.³³ Dutkamušas sápmelaččaid gaskkas, geat ledje 16-31 jahkásaččat, vástidedje 41 proseantta ahte sii vásihit vealaheami *moatte geardde jagis* ja 26 proseantta leat vásihan vealaheami *okte*. Sullii bealli vástidedje ahte vealaheapmi lea sin čearddalaš duogáža dihte.³⁴ Raporttas *Barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering (Mánáid ja nuoraid vásáhusat rasismma ja vealaheami hárrái)* mitalit nuorra sápmelaččat ahte rasisma ja negatiiva kommentárat dáhpáhuvvat earenoamážit giliin ja sosiála mediain.³⁵

Cielaheapmi ja vealaheapmi sáhttet leat mángga hámis, negatiiva kommentáraid ja sánálaš loavkašuhttiid rájes gitta áitagiid, veahkaválddášvuoda ja roavva vašširihkolašvuoda rádjái.³⁶ Duohtavuoda- ja seanadankommišuvdna čujuha raporttastis *ollu váttisvuodaide*. Olmmoš sáhtta gieđahallat ovtta dahje guokte bahča kommentára, muhto go gártet ollu, de šaddá lossat.³⁷

samehets.no

Cuoŋománu 2024 almmuhii Sámediggi ovtta Politiijadirektoráhtain neahttasiiddu [samehets.no](https://www.samehets.no). Neahttasiidu lea sápmelaččaid várás geat leat vásihan sámevaši ja neahttasiidu rávve maid sáhtta dahkat iešguđet dilálašvuodain. Neahttasiiddu bagadus bidjá vuodđun iešguđetlágan arenaid gos sáhtta vásihit sámevaši: digitálalaččat, barggus, skuvllas, medias, almmolašvuoda deaivvademiin ja eará sajiin.

Sámevašši sáhtta lea lobiheapme. Bagadus čájeha movt sáhtta váldit oktavuoda politiijaiguin, movt váldit ášši ja movt sáhtta cavgilit politiijaide jus oaidná muhtima gii vásiha sámevaši.

Ulbmil dainna lea ahte eanet rihkkumat dieđihuvvojit, čalmmustahttit sámevaši, unnidit noađi sutnje geasa dat čuohcá, ja leat veahkin eastadeamen sámevaši.

³³ Folkehelseinstituttet, 2024.

³⁴ Hansen & Skaar, 2021.

³⁵ Proba samfunnsanalyse, 2023.

³⁶ Folkehelseinstituttet, 2024.

³⁷ Dokument 19 (2022-2023).

Guvllolaš erohusat

Mađi davvelii bohtá, dađi eambo sámevašši lea. Davvin ii leat váttisvuohta šat čielga diehtemeahtunvuohta maid sáhtta njulget johtilit, muhto baicca ahte vašuheddjiin lea ovdagáddu, sii leat ráhkadan gova sápmelaččain ja válljejit geavahit dan sin vuostá.

Sámedikki nuoraidpolitihkalašráđi cealkámuš

Doaibmaplána barggu oktavuodas leat fuomášuvvon stuora erohusat guvllolaš dásis das movt vásihit cielaheami ja vealaheami. Mánnggas leat čujuhan dasa ahte lea eambo oadjebas vázzit gávttiin eahkes Oslos go Romssas, ja ahte vašši sápmelaččaid vuostá lassána mađi davvelii olmmoš bohtá. Dan duođašta maid NIM raporta, mii čájeha ahte davvin leat eanebut go muđui riikkas, geain leat negatiiva guottut sápmelaččaid ektui. Viidáseappot jáhkket 9 proseantta vástideddjiin ahte earáin lea negatiiva oaidnu sápmelaččaide. Dáid guottuid vuodđu lea dat oaidnu ahte sápmelaččat leat (beare) gáibideaddjit, ja ahte sis unnitlohkun leat beare stuora ja mearehis vuoigatvuođat. Earát fas oaivvildit ahte boazoguohtunriiddut nannejit heajos guottuid sápmelaččaid vuostá.³⁸

Sápmelaččat, geain lea gullelašvuohta boazoealáhussii, geain leat oinnolaš sámi dovdomearkkat (biktasat, giella, namma), geat leat earenoamáš sámi bargguin, ja sápmelaččat geain leat mánnga minortehadovdomearkka, gillájit erenoamážit cielaheami ja vealaheami.³⁹ Olbmot, geain lea nanu sápmelaš gullelašvuohta, mitalit ahte lea ollu

vealaheapmi sihke eanetlokoservodagas ja siskkáldasat sámi birrasiin.⁴⁰ Ákkat cielaheapmái sáhttet leat iešguđetláganat, muhto dávjá lea sáhka das ahte muhtimat eai adnojuvvo *doarvái sápmelažžan*, ahte eai čuovo dihto norpmaid dasa mii lea leat sápmelaš, dahje bearraša dilálašvuođa dihte.⁴¹ Proba servodatguorahallamis nuorat deattuhedje maiddá ahte sámi birrasiin leat riiddut siskkáldasat, mat earenoamážiid čatnasit boazoealáhussii ja bearašduogáži.⁴²

Davvi-Norgga dili ferte váldit duođas. Givssideapmi mielddisbuktá ahte nuorra sápmelaččat válljejit eret iežaset identitehta ja heitet geavaheames dahje oahppamis sámi dahje kvena giela.

Stopp Hatprat cealkámuš

Giellakampánja Nordlánddas

Nordlándda fylkkasuohkan lea ovttasráđiid ByRAA máinnusdoaimmahagain ovddidan digitála kampánja buoridan dihte dihtomiellalašvuođa sámi leahkima birra ja dan viđa sámegiela birra mat gávdnojit Nordlánddas.

Kampánja lea mearkkašan ollu Nordlándda álbmogii, ja lea earret eará váikkuhan dasa ahte muhtumat leat álgán giellakurssaide, ja muhtumat leat geahččalan oahpásnuvvat iežaset sámi historjjáin.

³⁸ Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022.

³⁹ Møllersen, 2018.

⁴⁰ Folkehelseinstituttet, 2024.

⁴¹ Folkehelseinstituttet, 2024.

⁴² Proba samfunnsanalyse, 2023.

Dilli Ruotas ja Suomas

Maiddá Ruotas ja Suomas lea sápmelaččaid cielaheapmi ja vealaheapmi stuora hástalussan. Suomas cielahuvvojit sápmelaččaid dávjá sosiála mediain, earenomážit sámi vuoigatvuođaáššiid oktavuođas. Muhtin guorahallamis sámi álbmoga čearddalaš vealaheami ja mentála dearvvašvuođa birra Ruotas vástidedje 56% vástideddjiin ahte sii leat vásihan rasimma dahje vealaheami iežaset sámi duogáža dihte.⁴³

Ruota beale raporttas vašširihkolašvuođa birra, mii dáhpuhuvvá sápmelaččaid vuostá gávnnavuvvo ahte leat earenoamážit boazosámi bearrašat geat sáhttet vásihit vašširihkolašvuođa. Vašširihkolašvuohta dáhpuhuvvá dávjá smávva servodagain gos buohkat dovdet buohkaid, ja gillájeaddji dávjá dovda veardahkki. Raporta deattuha ahte vaššicealkámušat sosiála mediain leat stuora hástalussan. Ollu dain cealkámušain gusket sámi vuoigatvuođaide, earenoamážit áššide, mat gusket elfápmohukseidda ja infrastruktuurii.⁴⁴

Bargoprográmma eastadit rasimma sápmelaččaid vuostá

Ruota bealde almmuhuvvui doaibmaprográmma *Åtgärdsprogram mot rasism mot samer* jagis 2021 ja dat lea lasáhus nátionála plánii rasimma ja vašširihkolašvuođa vuostá. Prográmmas leat njeallje strategalaš suorggi: Eanet máhttu, oahpahuš ja dutkan, nannoset eastadanbargu neahtas, aktiivvalaš riektelágáduš ja siviila servodaga nannen. Doaibmaprográmma bisttii áigodagas 2021-2022.

⁴³ La Parra-Casado m.fl., 2023.

⁴⁴ Wallin & Huuva, 2024.

Duohtavuohhta ja seanadeapmi Suomas ja Ruotas

Suopma ásahii duohtavuohhta- ja seanadankommišuvnna sápmelaččaid hárrái 2021. Seamma jagi ásahii Ruotta duohtavuohđakommišuvnna sápmelaččaide, man bargomearrádussii gullá maiddá seanadeapmi. Goappaš kommišuvnnat galget loahpahit guorahallama juovlamánu 2025.

Mediaáššit ja vaššicealkámušat interneahhtas

Ollu sámevašis dáhpuhuvvá sosiála mediain.⁴⁵ NIM iskkadeapmi čájeha ahte 15 proseantta vástideddjiin leat oaidnán vaššiságaid/cielaheami⁴⁶ sápmelaččaid vuostá, ja sullii bealli lei oaidnán daid interneahhtas ja sosiála mediain. Cielaheamis lea dávjá sáhka sámi vuoigatvuođain ja čuoččuhusain dan birra ahte dát vuoigatvuođat leat eahpevuoiggalaččat ja geavahuvvojit boastut. Kommentárat gusket dávjá bieggafámuid ja ruvkedoaimmaid huksenprošeavttaide, ja vuoigatvuođaide geavahit meahci ja guohtonguovlluid.⁴⁷ Ollu boazosápmelaččat fuolastuvvet dan geažil movt boazoealáhus ovdanbohtá mediain ja vásihit dan lossadin.⁴⁸

⁴⁵ Folkehelseinstituttet, 2024.

⁴⁶ NIM geavaha doahpaga *cielaheapmi* dajaldagaid birra mat leat stigmatiseerejeaddji, hejoheadji, loavkašuhtti dahje áitta cealkámušat, ja mat leat oavvilduvvon ovttaskas olbmo dahje joavkku vuostá joavkomearkkaid vuodul. Muhtin cealkámušat, maid dáat definišuvdna gusto, sáhttet leat vaššicealkámušat ránggáštuslága mielde.

⁴⁷ Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022.

⁴⁸ Møllersen, 2018.

Govva: Sámediggi

Fovse-akšuvnnaid geažil leat oaidnán ahte internehtas lea lassáneame sámevašši. Sápmelažžan lean ieš vásihan ollu dán cielaheami dušše danne go oassálasten miellačájehheapmái ja lean rahpasit sámástan. Lean cielahuvvon dušše govaid juohkima dahje sáhkavuoru kommenterema dihte, go lean hupman jitnosit dilálašvuoda birra dahje váldán sátnevuoru.

Stopp Hatprat cealkámuš

Raporta maid Amnesty lea čállán čájeha ahte kommentárat, maidda gullet negatiiva guottut ja stereotypiijat, lassánedje measta 10 proseanttain njuolga Fovse-ášši digaštallamiid boadusin, ja ahte okta juohke njealji kommentáras Facebookas sápmelaččaid birra lea negatiiva. Eanas negatiiva kommentárain leat cealkinfriddjavuoda rájiid siskkobealde

ja dušše birrasiid 1 proseanta kommentárain sáhtta definerejuvvot vaššicealkámuššan.⁴⁹ Kommentárat sáhttet dattetge vásihuvvot noađđin.⁵⁰

⁴⁹ Facebookas leat reaiddut, mat automáhtalaččat mudde kommentáraid. Dasa lassin leat ollu media- ja politihkkarsiidduin iežaset muddejeaddjit. Kommentárat mat leat automáhtalaččat dahje manuálalaččat sihkkojuvvon eai leat fátmastuvvon mielde Amnesty (2023) Analyse & Tall analysii.

⁵⁰ Analyse & Tall, 2023

Stuoradiggedieđáhus oadjebas digitála bajásšaddama birra

Sosiála mediat ja eará digitála lávddit leat dahkan vejolažžan mánáide ja nuoraide searvat ja gulahallat ođđa vugiiguin, ja dat addet ollu vejolašvuođaid. Seammás gártet mánát ja nuorat gillát rasismma, vealaheami ja vaššicealkámušaid neahtas, ja minoritehtaide gullevaš mánát ja nuorat leat erenoamáš suojeheamit.

Ráđđehus ovdanbuktá 2025 dálvvi mielde dieđáhusa Stuoradiggái oadjebas digitála bajásšaddama birra. Dieđáhusa ráhkadeami oktavuodas lea deattuhuvvon ahte áigot háhkat cealkámušaid mánáin ja nuorain alldiineaset. Sámi mánát ja nuorat, Sámi ohppiidforumas, bivdojedje buktit cealkámuša dieđáhussii. Go jerrui lea go sin mielas erohus sámi mánáin ja eará mánáin neahtas, de vástidedje ahte ollu sámi mánát vásihit vealaheami ja rasismma nuorra agis, ja ahte lea unnán vejolašvuohta geavahit sámegeiela digitála árgabeaivvis. Go jerrui lea go mihkkege earenoamážiid maid háliidit muitalit sámi mánáid digitála eallima birra, de vástidedje ahte sámi mánáide lea earenoamáš dehálaš digitála oktavuoha, danin go Sámis leat guhkes gaskkat, ja ahte doppe leat unnit doaimmat go muđui leat eará sajiin. Muđui jáhkket ahte leat ollu ovttalárganvuođat sámi mánáid ja eará mánáid digitála eallimis.

Ollu doaimmaheaddjit ja journalisttat dovdet bures ahte sámi áššit leat dakkár fáttát maid ferte erenoamáš dárkilit čuovvut, muddet digaštallamiid ja dađibahábut ferte daid dihte dávjá giddet kommentáravejolašvuođaid

Norsk Redaktørforening cealkámuš

Mánnggabealat friddja ja sorjjasmeahtun doaimmaheaddjestivren journalisttalaš media lea eaktun rabas ja čuvgejuvvon ságastallamii, mas iešguđetlágan oainnut bohtet ovdan. NIM miellaguoddoiskkadeamis jerrui sis, geat ledje gullan sápmelaččaid birra, ahte leat go sii lohkan, oaidnán dahje gullan áššiid mediain joavkku birra mañimuš 12 mánus. 81 proseantta ledje fuobmán ođasáššiid sápmelaččaid birra, mat dábálaččat ipmirduvvojedje leat dakkárin mat govvidedje sápmelaččaid posiitiiva dahje dásseárvosaš vugiin.⁵¹

Proba servodatguorahallamis jearahalle sámi nuoraid dutkanprošeavttas *Mánáid ja nuoraid vásáhusat rasismmain ja vealahemiin*, mas vástidedje ahte mediat čalmmustahttet dušše heajos muitalusaid sápmelaččaid birra. Nuorat oaivviledje ahte dát mielddisbuktá ahte sin eallinvuohki ovddiduvvo boastut, ja ohcaledje buoret ja mánnggabealat gova mii govvidivččii sin iežaset vásáhusaid sápmelažžan. Sii gesse ovdan maiddái sosiála mediaid, erenoamážit Facebook, arenan gos rasisma ja negatiiva kommentárat deaividit.⁵²

Dat mii dáhpáhuuvvá kommentáračállosiin, lea duođaid dušše mearka stuora servodatváttisvuođas mii mis lea. Ja dat servodatváttisvuohta lea mis juohke dásis.

Norgga boazosápmelaččaid riikkasearvvi cealkámuš

⁵¹ Norges institusjon for menneskerettigheter, 2022.

⁵² Proba samfunnsanalyse, 2023.

Doarjja sámi aviissaide

Sámi aviissaid doarjagiid lánkaásahusa bokte lánhá ráđđehus dili demokrátalaš digaštallamii, oaivilhábmemii ja giellaovddideapmái sámi servodagas. Sámi aviissat leat ožžon stáhtalaš doaibmadoarjaga 1978 rájes. Doarjjaortnegii gullet dál dušše báberáviissat. Stuoradiggedieđáhusas 17 (2018-2019) čoahkkáigesii ráđđehus ahte galgá sáddejuvvot gulaskuddamii evttohus nuppástuhttit doarjjaortnega, mii galgá guoskat buot medialávddiide, earret eará ovddidan dihte viidát mediamánngabealatvuoda.

NRK ja NRK Sápmi

2018 rájes deattuhuvvui ođđa njuolggadusas ahte NRK galgá leat mielde nanneme sámegeid ja sámi identitehta ja kultuvrra. NRK galgá fállat sisdoalu buot golmma sámegeid. NRK fállá beaivválaš mediafálaldaga sámi álbmogii ja lea mielde oainnusindahkame sámi servodaga ja kultuvrra buohkaide Norggas.

NRK Sámis lea erenoamáš ovddasvástádus buvttadit ja gaskkustit ođđasiid, áigeovddilis áššiid, drámá ja eará mediasisdoalu sámi álbmogii. NRK Sápmi galgá fállat sisdoalu mii nanne sámi kultuvrra ja giela, ja gaskkustit sámi kultuvrra ja servodaga olles Norgga álbmogii. NRK Sápmi ovttasbargá Yle, Ruota Televiŝuvnna ja Ruota Radio sámi doaimmahusaiguin.

NRK Sámis lea sierra sámi taleantaprográmma man olis rekrutterejit ođđa nuorra journalistaid.

Sápmelaččat geain leat mánnga minoritehtaidentitehta

Dat ahte gullá mánngga minoritehtii sáhtta dagahit sierra hástalusaid ja sáhtta dagahit mánnggadáfot dahje duppal vealaheami. Sápmelaččat, geat gullet mánngga minoritehtii, sáhttet erenoamážit gillát cielaheami ja vealaheami sihke stuoraservodagas ja maidái siskkáldasat sámi servodagas.⁵³

Earenomážit árbevirolaš ealáhusaid dáfus lea dievdoolbmuid dominánsa mii dahká normálavuoda ja leat dievdoolbmot geat meroštallet norpmaid. Sámi servodagain lea leamaš dáhpi ahte eai huma rahpasit dihto fáttáid birra, nu go sohkaheali, seksualitehta, veahkaválddálašvuoda ja riidduid birra. Maŋemuš jagiid lea lassánan fokus earret eará dásseárvvu ektui, mii dahká álkibun ságastallat bonju sohkahealidentitehta ja veahkaválddálašvuoda birra sámi servodagas.

Sámediggeráđi čilgehus sohkahealdáseárvvu birra, 2020

Sápmelaččat, geat gullet seksuála minoritehtii, mitalit ahte sii sáhttet dovdat iežaset marginaliserejuvvon sámi birrasiin. Muhtimat välljejit čiekat iežaset seksuála soju garvin dihte cielaheami ja sosiálalaš olggušteami. Go sámi servodagas vurdojuvvo ahte galgá gárvodit ja láhttet dihto vugiid mielde, de sáhtta leat váttis ovdanbuktit iežas identitehta nu go ieš háliida.⁵⁴ Nuorat, geain lea bonju sápmelaš duogáš Sámis, raporterejit ahte sii vásihit jávohisvuoda seksuála soju, sohkahealidentitehta, sohkahealmearkkaid ja sohkahealiešvuodaid birra. Sáhtta ain leat váttis leat bonju olmmožin sámi birrasiin, muhto dat lea buorránan earret eará mánngga bonju sámi rollamodealla geažil. Dasa lassin lágiduvvo Sápmi Pride juohke jagi, ja dat lea

⁵³ Fladmoe m.fl., 2019.

⁵⁴ Olsén m.fl., 2018.

mielddisbuktán ahte leat eambo oidnosis ja dohkkehuvvo buorebut.⁵⁵

Jagi davviálbmogat 2024: Bonju eamiálbmogat

Riddu Riđđu lea badjel 20 jagi erenoamážit čalmustahttan davviguovlluid eamiálbmogiid *Jagi davviálbmogat* prográmmain, mas sii gudnejahttet iešguđet eamiálbmogiid álbmogis-álbmogiid ovttasbarggu ja dáiddalaš ovdanbuktimiid bokte. 2024 festivála gudnejahtti bonju eamiálbmogiid Jagi davviálbmogin.

Festivála čujuha dasa ahte mánggabealat seksuálavuohtha ja mánga sohka beali lea oassin mángga eamiálbmotservodagaid historjjás ja kulturárbbis. Sii gesset ovdan ahte ain sáhttet leat stuora hástalusat čadnon dasa ahte leat unnitlohkun unnitlogus, ja mánggas vásihit ahte ollu bonju eamiálbmogat eai dohkkehuvvo sin iežaset olbmui.

Olbmot, geain leat doaibmahehttehusat, sáhttet vásihit hástalusaid nugo ovdamearkka dihte ahte váilot dearvvašvuodáiskadeamit sámegillii ja váilot kultuvrralaččat heivehuvvon veahkkeneavvut. Dát sáhtta dagahit hehttehusaid dearvvašvuodabálvalusaid oažžumii ja dárbbášlaš doarjagii, ja nu vel eanet marginaliserejuvvo dat joavku.⁵⁶ Davviriikkalaš raporttas sápmelaččaid birra, geat ássat Suomas ja geain leat doaibmahehttehusat, ovdanboahtha ahte sihke doaibmavádjitvuohtha ja sápmelašvuohtha dagahit vealaheami. Miellaguottut leat buorránan, muhto historjjálaš vásáhusat leat ain váikkuheame sápmelaččaid dálá eallimii.⁵⁷ Sápmelaččat, geain lea doaimmashehttejupmi, earenoamážit

⁵⁵ Stubberud m.fl., 2018; Løvold, 2015; Hansen & Skaar, 2021.

⁵⁶ Olsén m.fl., 2018.

⁵⁷ Hokkanen, 2017.

nissonolbmot, gillájit erenoamážit vealaheami ja olggusteami.⁵⁸

TryggEst

TryggEst galgá eastadit, almmustahttit ja gieđahallat veahkaválddálašvuoda ja illastemiid riskavuloš rávisolbmuid vuostá. Leahkit erenoamáš riskavuložin mearkkaša ahte eallá dakkár dilis mas lea stuorát riska vásihit veahkaválddálašvuoda, illasteami dahje fuolahusváilli, ovdamearkka dihte doaibmahehttehusa, alla agi dahje minoritehtaduogáža geažil. Dieđut TryggEst birra leat dieđut jorgaluvvon davvi- ja lullisámegillii, ja mánga suohkana sámi hálddašanguovllus leat TryggEst-suohkanat.

Rasismma, vealaheami ja cielaheami váikkuhusat

Vealaheapmi mii lea bistán guhká, mánggaid buolvvaid čađa, lea mángga dilálašvuodas dagahan čearddalaš mearkkaid ja identitehta čiegadeami ja loahpas vel giella- ja kultuvramolsuma. Persovnnalaš muitalusat lullisámi boazodoallobirrasiiin čájehit ahte hui oallugiin lea heajos luohtámuš eiseválddiide, ja ollugat muitalit movt Norgga eiseválddit leat heahpatvuodadovddu sidjiide dagahan.

Sámi allaskuvlla cealkámuš

Cielaheamis ja vealaheamis leat váikkuhusat sidjiide geaidda njuolgut váikkuha, oidniide dahje vihtaniidda ja servodahkii ollislaččat. Lea bures duodaštuvvon ahte oidniid/vihtaniid doarjja sáhtta váikkuhit positiivvalaččat olbmuid geat vásihit cielaheami ja vealaheami. Nuppe dáfus sáhtta váilevaš doarjja nannet daid heajos beliid sávakeahtes dáhpáhusain.⁵⁹

⁵⁸ Melbøe m.fl., 2016.

⁵⁹ Norges institutt for menneskerettigheter, 2022.

Govva: Sámediggi

Guhkes áiggi vealaheapmi ja dáruiduhttin lea dagahan čiekŋalis háviid sámi álbmogii ja sin luohttevašvuhthii stuoraservodahkii. Sápmelaččat geat leat vásihan vealaheami, diedihit dávjjit dearvvašvuodáváttisvuodaid birra go sii geat eai leat vásihan vealaheami.⁶⁰ Duohtavuođa- ja seanadankommišuvdna čujuha ahte vaikko dáruiduhttinpolitihkka formálalaččat lea loahpahuuvvon, de ain dál joatkašuvvet olu dat guottut ja láhttenminstarat. Ollu sápmelaččat leat guhká vásihan vealaheami eiseválddiid ja almmolaš ásahusaide bealis. Unnán luohttámuš Norgga eiseválddiide sáhtta fievrriiduvvot ođđa buolvvaide ja dagahit ahte maiddái nuorat sápmelaččain váilu luohttámuš almmolaš ásahusaide.⁶¹

Vaššicealkámušat sámi álbmoga vuostá sáhttet dagahit dorvvuhisvuoda ja olggušteami dovddu.⁶² Sihke Duohtavuođa- ja seanadankommišuvdna ja Sátnefriddjavuođakommišuvdna leat fuomášan ahte hiddjideapmi, cielaheapmi ja garra ságastallamat sáhttet baldit olbmuid searvamis digaštallamiidda ja dagahit ahte olbmot váibet ja vuollánit searvamis (dárogiillii ytringstrøtthet).⁶³ Lea erenoamáš hástaleaddjin jus nuorra jienat jaskkodit.⁶⁴ Jus muhtin oainnuid ja perspektiivvaid systemáhtalaččat duolbmá, de dat headušta cealkinfriddjavuođa, ja rabas ja čuvgejuvvon almmolaš ságastallama.⁶⁵

⁶⁰ Folkehelseinstituttet, 2024.

⁶¹ Midtbøen & Lidén, 2015; Dokument 19 (2022-2023); Wollscheid m.fl., 2021.

⁶² Hansen & Skaar, 2021.

⁶³ Dokument 19 (2022-2023), s. 620.

⁶⁴ Hansen & Skaar, 2021.

⁶⁵ NOU 2022: 9, s. 188.

3

Sámi identitehta nannen

Sámi deaivvadanbáikkit, nugo festiválat, falástallanlágideamit ja eaktodáhtolaš doaimmat ja davviriikkalaš forumat leat veahkkin nanneme sámi identitehta. Dakkár arenaide oassálastin hukse searvevuođa ja sáhtá doaimmat suodjaleaddji fáktorin vealaheami vuostá.

Kultuvra, falástallan ja eaktodáhtolašvuoha

Oassálastin kultur- ja falástallanlágidemiin ja eaktodáhtolaš doaimmain ovddida searvevuođa ja gierdevašvuođa, ja addá gálggaid ja vásáhusaid main sáhtá leat mearkašupmi olles eallinagi. Kultuvra, falástallan ja eaktodáhtolašvuoha nannejit maidái sámi identitehta, ja oassálastin sáhtá leat suodjaleaddjin vealaheami vuostá.

Oassálastin eaktodáhtolaš organisašuvnnain sáhtá leat mielde ovddideamen olbmuidgaskasaš luohttámuša, ja váikkuhit searvevuhtii, nanu báikegottiide ja geahpedit sosiála gaskka. Mánáid ja

nuoraid astoáiggedoaimmaide searvan lea mávssolaš oktasašvuođa, identitehta, birgema ja gálggaid ja vásáhusaid ovddideami dáfus.

Sámi Valástallan Lihtu cealkámuš

Lihkadeapmi lea lunddolaš oassi sámi kultuvrras, ja falástallamis lea guovddáš sadji sámi servodagas. Falástallan addá sámi servodahkii vejolašvuođa juohkit máhtu ja čehppodaga ođđa buolvvaide ja lea mielde ovddideamen sámegiela. Sápmelaččat servet árbevirolaš falástallandoaimmaide, nugo heargevuodjimiidda ja njoarostallamiidda, muhto maidái spábbačiekčamiidda ja čuoigamiidda, main oassálastet sihke nationála ja riikkaidgaskasaš dásis.

Buohkat fárus

Ráđđehus ovddidii 2024 giđa doaibmaplána *Alle inkludert!* Doaibmaplána leat guhtta vuoruhansuorggi ja 43 doaibmabiju mat galget álkidahttit buohkaide vejolašvuoda searvat kultur-, falástallan- ja olgodaddandoaimmaide.

Geahččaladdandoarjja eanet mánggabealatvuhtii ja fátmmasteapmái eaktodáhtolaš kultureallimis

Ráđđehus lea almmuhan golmma jagi ángiruššama mánggabealat ja fátmmasteaddji kultureaktodáhtolašvuhtii. Mihttomearrin lea ahte eanet mánát ja nuorat besset searvat mánggalágan báikkálaš kulturdoaimmaide. Kulturtanken juolluda ruđaid, maid sáhtta ohcat, gitta 5 miljovna ruvno rádjai, doaibmabijuide mat sáhttet vuolodit hehttehusaid oassálastimii ja addit eanebuidda viidát fálaldaga eaktodáhtolaš kultureallimis. Ruhta galgá mannat fierpmádagaide, gelbbolašvuodáhuksemii, juogadeapmái ja ovttasbargoproševttaide.

MII-MET-VI

MII-MET-VI lea prošeakta mii galgá eastadit rasismma, vealaheami ja vaššicealkámušaid 2024-2026. Lea Finnmárkku Spábbačiekčanbiire mii jođiha MII-MET-VI proševtta veahkkálaga 34 spábbačiekčanklubbain buot Finnmárkku 18 suohkanis.

Sámi Valáštallan Lihttu (SVL)

Speallanruhtaortnega bokte falástallanulbmiliidda oažžu Sámediggi doarjaga Kultur- ja dásseárvodepartemeanttas sámi falástallamii. Doarjja juogaduvvo viidáseappot Sámi Valáštallan Lihttui (SVL), mii lea oassin Sámedikki doarjagis sámi falástallamii. SVL ulbmilin lea addit mánáide ja nuoraide vejolašvuoda leat aktiivvalaččat ja sosiálalaččat sámi falástallansurggiin. Sámi falástallan galgá leat identitehtavuoddeaddji, ja seammás leat sámi kulturárbbi, ja sáme giela guoddin. Daddjojuvnon mihttomearri lea ahte falástallan galgá leat rájiiidrašttildeaddji ja čohkkejeaddji Sámis.

SVL:s lea sierra prošeakta Ovttas, mas ovddidit vuogi dasa movt gieđahallat rasismma ja vealaheami falástallamis. Ovttas-proševtta ulbmil lea čalmmustahttit sámi kultuvrra falástallama bokte buot suohkaniin Finnmárkku, Romssas ja Nordlánddas.

2024:s juolluduvvui Sámediggái 3,5 miljovna ruvno sámi falástallamii speallanruhtaortnega bokte. Doarjaga ulbmilin lea bisuhit ja ovdánahttit sámi falástallama sámi kultuvrra, giela ja identitehta oassin. Doarjja galgá váikkuhit dasa ahte eanet mánát ja nuorat sáhttet falástallat ja lihkadit sihke árbevirolaš sámi falástallamiin ja eara falástallansurggiin. Sámi falástallan sáhtta maiddá oážžut speallanruđain doarjaga hukset falástallanrusttegiid.

Čoarvemátta. Govva: Kultur- ja dásseárvodepartemeanta

Dáidda ja kultuvra

Dáidda ja kultuvra leat dehálaš oasis ealli demokratijas. Sámi kulturárbbis, dáidagis ja gielas lea identitehtaovddideaddji doaibma. Sámi kulturásahusat nugo museat, teáhter, sámi festiválat ja kulturdoalut ovddidit eallinárvvu ja buori dearvvašvuoda, ja leat oadjebas arenat ja deaivvadanbáikkít. Dáin birrasiin lea máhttu sámi dáidaga, kultuvrra ja giela birra, ja leat mielde sihke ealáskahttimin, ovddideamen, gaskkusteamen ja oainnusin dahkamin kultuvrra ja giela.

Sápmelaččat galget beassat bajásšaddat seamma dásis go buohkat earát, gos besset fátmastit iežaset kultuvrra nu ahte ii oktage čijat duohtavuođa ja bilkit dan, ja dušše de sáhttit mii oažžut buoret gova ja ipmárdusa das mii sámi kultuvra lea, ja mat sápmelaččat leat máilmmiviidosáččat ja riikaviidosáččat.

Stopp Hatprat cealkámuš

Duohtavuođa- ja seanadankommišuvdna čujuha ahte majoritehtaálbmot dárbbáša eanet máhtu sápmelaččaid birra. Dás lea sápmelaččaid iežaset gelbbolašvuođabirrasiiin ja kulturásahusain mávssolaš doaibma. Nanu gelbbolašvuođabirrasiid bokte sáhtta iežas kultuvrra hálddašit iežas eavttuid vuodul, ja fágalaš ovttasbargu ja máhttojuogadeapmi sáhtta dáhpuhuvvat ovttadássásaš eavttuid vuodul. Eanaš sámi dáidda- ja kulturásahusat leat dattetge Sámis, ja olggobealde stuora gávpotguovddážiid.

Lea dehálaš ahte sámi dáidda ja kultuvra maidái lea mielde ásašusain ja eará kultureallimis muđui servodagas. Proba servodatguorahallan kártii 2024:s movt kulturdoaimmat miehtá riikka barget sámi dáidagiin ja kultuvrrain. Guorahallan čájehii ahte lea stuora beroštupmi bargat sámi dáidagiin ja kultuvrrain, ja ovttasbargat sámi kulturdoaimmaiguin, muhto ahte heajos ekonomii ja unnán doaibmannákca hehte sámi ovttasbarggu. Raporta árvala mángga

doaibmabiju, nugo ovdamearkka dihte lasihit máhtu, eanet gaskkustanarenaid ja eanet jeavddalaš máhtu. Konkrehta doaibmabidju livččii jearrat nátionála kulturásahusain jeavddalaččat movt sii barget sámi dáidagiin ja kultuvrrain, oaidnin dihte barggu ovdáneami guhkit áiggi badjel.⁶⁶

Sámi mearkagárdin

Statsbygg lea Máhttodepartemeantta ja Kultur- ja dásseárvodepartemeantta ovddas huksen ođđa gárdima Guovdageidnui, gos Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla ja Sámi Našunála Teáhter Beaivváš leat ovtta dáhki vuolde. Oktasaš gárdimis lea stuora mearkkašupmi sámi kultuvrra infrastruktuurii Norgga beale, ja lea mielde nannemin ja suodjaleamen sámi identitehta, giela ja kultuvrra, ja muitalan- ja lávdedáiddu.

Riikkaidgaskasaš ovttasbargu

Sápmelaččaid árbevirolaš ássanguovllut leat njealji nátionálastáhtas: Norggas, Ruotas, Suomas ja Ruoššas. Ollu sápmelaččain lea gullelašvuolta mángga riikii. Danne lea mávssolaš láchit diliid nu ahte sámi álbmot sáhtta ovttasbargat riikkarájiid rastá.

Suoma, Ruota ja Norgga eiseválddit leat ovttasbargan sámi gažaldagaiguin 1964 rájes go Davviriikkaid sáme- ja boazodoallogažaldagaid ovttasbargoorgána áhahuvvui. Dan sadjái áhahuvvui 2001:s ovttasbargolávdegoddi Davviriikkalaš sámi áššiid ámmátorgána (NÁS). Sámedikkiin leat ovddasteaddjit

dán orgánas.⁶⁷ Sámediggepresideanttat ja ministarat, geain lea ovddasvástádus sámi áššiin Suomas, Ruotas ja Norggas, leat 2000 rájes deaivvadan jeavddalaččat gulahallat, digaštallat ja meannudit oktasaš sámi gažaldagaid. Cielahapmi, áitagat ja rasisma sápmelaččaid vuostá lea ságastallojuvvon ámmátolbmuid čoahkkimiin ja presideanta- ja ministtarčoahkkimis mañimuš jagiid. Suoma, Ruota ja Norgga sámedikkat leat áhahan oktasaš ovttasbargoorgána, Sámi parlamentáralaš ráđi, sihkkarastin dihte institušonaliserejuvvon ovttasbarggu sámedikkiid gaska dakkár áššiin mat gusket sápmelaččaide mángga riikkas dahje sápmelaččaide oktan álbmogin.

Árktalaš ráđdi

Árktalaš ráđdi lea deháleamos riikkaidgaskasaš forum árktalaš gažaldagaide. Dan rájes go Árktalaš ráđdi áhahuvvui 1996:s lea dat leamaš mávssolaš arena gieđahallat áššiid, mat leat oktasaččat árktalaš stáhtaide, ja erenoamážit deattuhuvvo biras, dálkkádat ja bistevaš ekonomalaš ovdáneapmi. Árktalaš ráđis leat gávccii árktalaš stáhta (Kanáda, Dánmárku, Suopma, Islánda, Norga, Ruošša, Ruotta ja USA), ja vel guhtta bistevaš álgoálbmotorganisašuvnna.

Eamiálbmogiin lea dehálaš jietna Árktalaš ráđis eamiálbmotorganisašuvnnaid bokte mat oassálastet ráđi barggus (bissovaš oassálastit). Lea mávssolaš ja árvvolaš ahte iešguđet eamiálbmotperspektiivvat álo bohtet oidnosii digaštallamiin ja proševttain maid Árktalaš ráđdi čađaha.

⁶⁶ Proba samfunnsanalyse, 2024.

⁶⁷ Kommunal- og distriktsdepartementet, 2020.

Davviriikkalaš ministtarráđđi

Davviriikkalaš ministtarráđđi juolluda jahkásaččat doarjaga sámi ovttasbargui kultursuorggis. Ruđat juogaduvvojit Sámiráđi ja Sámi dáiddárráđi gaskka ja geavahuvvojit sámi kulturovttasbarggu nannemii Davviriikkaid rájiid rastá. Doarjja addo sámi kulturárbbi ja sámegeielaidd seailuheapmái. Mánát ja nuorat leat dán áŋgiruššamis dehálaš ulbmiljoavku. Davviriikkalaš ministtarráđđi addá oahpahussuorggis jahkásaččat doarjaga Davviriikkalaš Sámi Instituhttii.

ON generálačoahkkin dohkkehii 2017:s julggaštusa álgoálbmotvuoigatvuođaid birra ja Norgga eiseválddit ja Sámediggi dorjo dan mielas. Julggaštusas válddahuvvojit sihke oktagaslaš olmmošvuoigatvuođat mat leat ovttaskas olbmui, geain lea eamiálbmotduogáš, ja eanet kollektiiva vuoigatvuođat mat gusket juohke eamiálbmogiin oktan joavkun. Julggaštus addá dehálaš láidestusaid viidáset bargui gilvit ipmárdusa das makkár vuoigatvuođat eamiálbmogiin leat ja čujuha erenoamáš suodjaleapmái mii eamiálbmogiin lea, vai galget sáhttit bisuhit giela, kultuvrra ja eallinvuogi. Dasto deattuha julggaštus ahte eamiálbmogat eai galgga gillát vealaheami iežaset vuoigatvuođaid čađaheami oktavuodas eai ge sin stáhtusa geažil eamiálbmogin. Stáhtain lea maiddáid ovdasvástádus eastadit eamiálbmogiid čearddalaš vealaheami.

Eará ON-mekanismmat, mat váldet ovdan eamiálbmotáššiid, leat earret eará ON eamiálbmotáššiid bistevaš forum (UNPFII), ON eamiálbmotvuoigatvuođaid erenoamášraportevra ja Eamiálbmotvuoigatvuođaid áššedovdimekanisma (EMRIP). Mekanismmain lea dehálaš rolla áššiid čuovvoleamis mat čatnasit eamiálbmotvuoigatvuođaide ja

UNDRIP:ii. Barggus nannet eamiálbmogiid oassálastima ON:s lea maiddáid giddejuvvon fuomášupmi váttisvuođaide mat čatnasit mávssaheapmái ja negatiiva reakšuvnnaide daid eamiálbmotovddasteddjiid vuostá geat oassálastet ON barggus.

Nannet eamiálbmogiid searvama ON:ii

Maŋimus jagiid lea bargojuvvon nannet eamiálbmogiid oassálastima ON:s, nu ahte eamiálbmogiid ovddasteaddji ásaheamat (nugo Sámediggi) ožžot vejolašvuođa akkrediterejuvvot iešheanalaččat ja ožžot vejolašvuođa searvat forumaide gos sin guoskevaš áššit meannuduvvojit. Norgga eiseválddit leat leamaš aktiivvalaččat ságastallamiin ja dorjot nannoset searvama. Vejolašvuohta ovddastit iežas lea dehálaš, ja Norgga eiseválddit áigot ain bargat dan ovdii.

Riikkaidgaskasaš kulturovttasbargu

Davvin lea rájiidrasttideaddji kulturovttasbargu hui mávssolaš. Kultur- ja dásseárvodepartemeanta lea várren sierra ruđaid davviguovlluid kulturovttasbargui. Oassi das manná sámi aktevrraide, nugo Riddu Riđđu festiválie Gáivuonas ja dáiddárovttastussii Dáiddadállui Guovdageainnus. Doarjja galgá ovddidit davviguovlluid oktavuodaid ja ovttasbarggu rájiid rastá. Dasa lassin leat várrejuvvon ruđat Barentskult kulturprográmmii, mii juhkkovuođat almmuhusaid mielde ámmátlaš davvinorgalaš kulturaktevrraide, ovttasbargui Ruoŋa ja Suoma davimus guovlluid oasálaččaiguin. Dát ortnet lea maiddáid rabas sámi aktevrraide ja prošeavttaide.

Vuoruhansuorgi 1:

Gulahallan ja buresdoaimmi demokratiija

Oktasaš deaivvadansajit ovtta gulahallan- ja váikkuhanarenaiguin vuostálastet ovdagáttuid, ja duddjojit guovttebealat luohttámuša ja gudnejahttima. Ráđđehus álggaha mánnga doaimmabiju nannen dihte gulahallama ja kulturipmárdusa, ja eastadan dihte ahte sápmelaččat cielahuvvojit.

DOAIMMABIDJU 1:

Ásahit ovttasbargoforuma sápmelaččaid cielaheami ja vealaheami vuostá

Ráđđehus áigu dahkat álkibun ovttahttit ángiruššama sápmelaččaid cielaheami ja vealaheami vuostá. Ollu aktevrrat barget buori barggu cielaheami ja vealaheami vuostá, muhto dat leat bieđgguid miehtá riikka ja váilu oktasaš deaivvadanbáiki. Ráđđehus áigu ovttasráđiid Sámedikkiin ásahit ovttasbargoforuma vásáhusaid lonohallama várás ja ovttasbarggu várás suorggi iešguđet oassálastiid gaskka.

Ovddasvástideaddji departemeanta: Kultur- ja dásseárvodepartemeanta

DOAIBMABIDJU 2:

Ovttasbargat Sámedikkiin ja Sámi ohppiidforumain sihkkarastin dihte mielváikkuheami

Vai mánát ja nuorat besset váikkuhit áššiin mat gusket sidjiide, de lea mávssolaš ahte hábmejuvvo buorre politihkka ja ahte ovddiduvvojit bálvalusfálaldagat mánáide ja nuoraide. Dát guoská maddái politihkkii ja doaimbajuiide mat galget eastadit sápmelaččaid cielaheami ja vealaheami. Go láchá dili mielváikkuheapmái, de movttiidahtta dat maddái mánáid ja nuoraid dovdat servodatovddasvástádusa. Ráđđehus áigu láchit dilálašvuođaid nu ahte Sámi ohppiidforum beassá heivvolaš vuogi mielde leat mielde hábmemme dakkár politihka mii lea erenoamáš dehálaš sámi mánáide.

Ovddasvástideaddji departemeanta: buohkat

DOAIBMABIDJU 3:

Doarjjaortnet rasismma, vealaheami ja vaššicealkámušaid vuostá

Ráđđehus áigu lasihit juolludusaid doarjjaortnegiidda, mat barget rasismma, vealaheami ja vaššiságaid eastademiin. Doarjjaortnet galgá láchit dilálašvuođaid álgagiidda ja doaimmaide, maid ulbmil lea eastadit rasismma, vealaheami ja vaššicealkámušaid čearddalašvuođa, oskku ja eallinoainnu dihte.

Doarjjaortnet galgá evaluerejuvvot plánaáigodagas.

Ovddasvástideaddji departemeanta: Kultur- ja dásseárvodepartemeanta

DOAIBMABIDJU 4:

Lasihit doarjaga Stopp hatpratii

Ráđđehus áigu lasihit doaimbadoarjaga Stopp hatpratii. Stopp hatprat fállá nuoraide gaskaomiid ja máhtu das movt vuosttaldit vaššiságaid ja olmmošvuoigatvuođarihkumiid neahtas, ja oahpaha olmmošvuoigatvuođaid birra oahpaheddjiide, nuoraidbargiide ja earáide, geain lea oktavuoha nuoraiguin.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Kultur- ja dásseárvodepartemeanta

DOAIBMABIDJU 5:

Heivehit bearašráđdemálla sámi bearašiidda

Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta (dárogiillii Bufdir) galgá sihkkarastit ahte bearašráđdemálla heivehuvvo sámi bearašiidda. Bearašráđdi lea čoahkkin mas bearaš, fuolkkit ja ustibat čoahkkanit almmolaš vehkiiguin gávdnat čovdosiid hástalusaid mat mánás dahje nuoras leat. Ulbmilin lea ráhkadit plána mii sáhtta buoridit máná ja bearaša dili, ja mas sámi giella, kultuvra ja árbevierut vuhtiiváldojuvvojit. Bearašráđdi geavahuvvo eanemusat mánáidsuodjalusas 0-24 jahkásaš mánáid ja nuoraid guovdu.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Mánáid- ja bearašdepartemeanta

DOAIBMABIDJU 6:**Nannet vuostálastinnávccaid boastto- ja váilevaš diehtujuhkima ektui**

Ráđđehus áigu almmuhit strategiija, man bokte lea ulbmil nannet vuostálastinnávccaid boastto- ja váilevaš diehtujuhkin ja ahte boasttodieđut juhkkot internehtas ja sosiála mediain, sáhtta leat áittan demokratiijai. Minoritehtat sáhttet erenoamážit vásihit ovdagáttuid mat ráhkaduvvojit ja gilvojuvvojit boasttu diehtujuhkima bokte internehtas. Strategiija gullá Cealkinfriddjavuođakommišuvnna čielggadeami čuovvleapmái, NOU 2022: 9. Ráđđehusa áigumuš lea ovddidit strategiija 2025 giđa.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Kultur- ja dásseárvodepartemeanta

DOAIBMA 7:**Láhčit dilálašvuođaid rabas ja čuvgejuvvon ságastallamii**

Ráđđehus áigu ovddidit strategiija oažžut rabas ja čuvgejuvvon digaštallama. Strategiija galgá čilget ráđđehusa barggu das mo ollašuhhtit Vuodđolága *siskkáldas struktuvrra gáibádusa* - maddái dan dáfus mo láhččojuvvo buresdoaibmi cealkinvejolašvuohta, buorre cealkinkultuvra, ja ássiid cealkingearggusvuohta. Barggu vuodđun galgá leat Cealkinfriddjavuođakommišuvnna čielggadeapmi ja dat viiddes gulaskuddan mii čađahuvvui dan maŋŋil. Minoritehtaid eavttut ja vejolašvuođat searvat *rabas ja čuvgejuvvon ságastallamii* šaddá dehálaš fáddá.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Kultur- ja dásseárvodepartemeanta

Govva: Sámediggi

Konsultašuvdnageatnegasvuohta sámi áššiin

Eamiálbmogin lea sápmelaččain vuoigatvuohta konsulterevuotat áššiin main sáhtta leat njuolgo mearkkašupmi sidjiide. Konsultašuvnnat galget sihkarastit ahte sámi beroštumit bohtet árrat mielde proseassaide ja ahte Sámedikkis lea vejolašvuohta váikkuhit mearrádusaide. Geassemánu 7. beavvi 2021 lasihii Stueradiggi konsultašuvdnanjuolggadusaid sámeláhkii. Ođđa láhkamearrádušat bohte fápmui suoidnemánu 1. beavvi 2021. Láhkamearrádušat galget láhčit dili nu ahte šattašedje beaktilat ja buoret ráđđádallamat almmolaš eiseválddiid ja Sámedikki dahje eará sámi beroštumiid gaskka. Láhka vuodđuda konsultašuvdnageatnegasvuođa buot hálddašandásiide, maddái suohkaniidda ja fylkasuohkaniidda.

5

Vuoruhansuorgi 2:

Máhttu ja gelbbolašvuohta

Oallugiin leat ovttagiardánis ja stereotyhpalaš jurdagat sápmelaččaid birra. Ráđđehus álggaha mánja doaibmabiju mat galget nannet máhttovuodu ja gelbbolašvuođa sámi kultuvrra birra, ja maiddái sápmelaččat cielaheami ja vealaheami birra.

DOAIBMABIDJU 8:

Geahččalit sierra bagadanbálvalusa Davvi-Norggas

Ráđđehus áigu álggahit ovddasmanni proševtta mas Dásseárvo- ja vealahanáittardeaddji (DVA) ásaha Davvi-Norgii sierra ossodaga, mas lea earenoamáš gelbbolašvuohta sámeielas ja dasa gullelaš čuolmmaid birra. Proševtta ulbmil lea ahte sápmelaččain, geat vásihit vealaheami, lea muhtin geainna sáhttet váldit oktavuoda oažžut rávvagiid ja veahki, ja ahte ossodat galgá leat mielde sihkkarastime ahte dásseárvosaš bálvalusat ovddiduvvojit sápmelaččaide. Gelbbolašvuođalokten ja doaibma olggos guvlui bohtet leat guovddáš vuoruheamit.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Kultur- ja dásseárvodepartemeanta

DOAIBMABIDJU 9:**Čohkket dieđuid rasismma, vealaheami ja vaššicealkámušaid váikkuhusaid birra servodatoassálastimis**

Ráđđehus áigu háhkat dieđuid das movt ja man viidát rasisma ja vealaheami ovdanbohtá ja váikkuha vásáhusaide ja oassálastimii iešguđet servodatarenain. Diehtoháhkamis leat golbma oasseprošeavtta mat galget:

- Guorahallat rasismma ja vealaheami dan olgguldasa dovdomearkkaid mearkkašumi nugo liikeivvni, gárvvuid ja oskkolaš symbolaid vuodul.
- Kártet rasismma ja vealaheami viidodaga ja vugiid eaktodáhtolaš barggus ja kultureallimis Norggas.
- Geavahit goanstajierpmi kártet vaššicealkámušaid sosiála mediain ja guorahallat vejolašvuodaid ja ráddjehusaid das movt goanstajierbmi sáhtta geavahuvvot ráddjet demokrátalaš áitagiid neahtas.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Kultur- ja dásseárvodepartemeanta

DOAIBMA 10:**Čađahit ođđa guorahallama álbmoga miellaguottuid birra sápmelaččaid guovdu**

Ráđđehus áigu jeavddalaččat iskat álbmoga miellaguottuid sápmelaččaid guovdu. Iešguđetlágan dutkamat čájehit ahte sápmelaččat vásihit vealaheami, cielaheami ja veahkaválddi, ja deaividit álbmoga ovdagáttuiguin ja negatiiva miellaguottuiguin.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Kultur- ja dásseárvodepartemeanta

DOAIBMABIDJU 11:**Loktet suohkaniid gelbbolašvuoda sápmelaččaid cielaheami ja vealaheami birra**

Ráđđehus áigu buoridit suohkanlaš eiseválddiid gelbbolašvuoda das movt sáhttet bargat sápmelaččaid cielaheami ja vealaheami vuostá. Bufdir lea ožžon bargun gaskkustit metodaidda suohkaniidda mat háliidit kártet rasismma ja vealaheami, ja ovddidit doaibmabijuid iežaset suohkanis.

Bufdir áigu searválaga Sámedikkiin čađahit regionála čoagganeami láchčin dihte dili nu ahte lokte gelbbolašvuoda ja lonohallá vásáhusaid suohkaniid ja siviila servodaga aktevrraid gaska.

Sámevašši bohtá leat fádán ovttá dahje mángga dain jahkásaš nationála konferánssain rasismma vuostá.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Kultur- ja dásseárvodepartemeanta

Demokráhtalaš dárkkistanlistu sámevaši eastadeapmái

Det Europeiske Wergelandssenteret ja Stiftelsen Narviksenteret leat ovttas Nuoraidfylkkaráđiiguin Innlandetis, Trøndelágas, Nordlánddas, Romssas ja Finnmárkkus ráhkadan demokráhtalaš dárkkistanlisttu sámevaši eastadeapmái.

Doaimbidjun sáhttet ovdamearkka dihte leat čalmmustahttit sámi girjjálašvuođa ja kultuvrra, sámi perspektiivvat mearridanproseassain, ja báikkálaš fáldadagat, nugo oahpahuš sámegillii.

Dárkkistanlistu lea ráhkaduvvon buot suohkaniid ja fylkkasuohkaniid várás, ja lea gávdnamis viđa gillii.

DOAIMBIDJU 12:

Juohkit dieđuid e-oahppokurssaid birra dásseárvvu, searvadahttima ja mánggabealatvuođa birra

Buđdir lea ráhkadan e-oahppokurssaid dásseárvvo-, mánggabealatvuođa- ja olmmošvuoigatvuođabargui suohkaniin ja eará almmolaš doaimmahusain. Ovtadássásaš bálvalusfálaldat mii čatnasa sámi identitehtii, gillii ja historjái lea tematiserejuvvon case-bargobihtáid ja ovdamearkkaid bokte. Ovdagáttut olbmuid vuostá geain lea sámi duogáš lea maidđái fáddán.

Buđdir áigu juohkit dieđuid e-oahppokurssa birra suohkaniin ja eará almmolaš ásašusain, ja áigu dađistaga árvvoštallat lea go dárbu ođđa kursamodulaide.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Kultur- ja dásseárvodepartemeanta

DOAIMBIDJU 13:

Juohkit dieđuid sápmelaččaid ja nátionála minoritehtaid birra

Ráđđehus áigu eambbo dovddusin dahkat e-oahppoprográmma sápmelaččaid birra ja Norgga viđa nátionála minoritehta birra (kvenaid/norggasuopmelaččaid, meahccesuopmelaččaid, romániálbmoga/táhteriid, romaálbmoga ja juvddálaččaid). Prográmma lea oavvilduvvon suohkaniid, fylkkasuohkaniid ja stáhtalaš hálddahusaid bargiide. Ráđđehus áigu earret eará ovddidit prográmma KS-čoagganemiin ja fylkkadásiid čoagganemiin. Departemeanttat ja direktoráhtat galget eambbo geavahišgoahtit prográmma.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Gielda- ja guovlodepartemeanta

Nationála sámi gelbbolašvuodaguovddáš

Gelbbolašvuotta sámi gielas ja kultuvrras almmolaš bálvalusain váikkuha dasa ahte sápmelaččat váldjuvvojit vuostá almmá ovdagáttuid ja vealaheami haga. Nationála sámi gelbbolašvuodaguovddáš (NASAK) ásahuvvui buoridit gelbbolašvuotta sámi gielas ja kultuvrras bearašsuodjalusas, mánáidsuodjalusas ja heahteguovddášfálaldagas. Dát láhčá dili eanet dásseárvosaš bálvalusfálaldahkii sámi mánáide, nisssonolbmuid ja bearrašiidda. NASAK lea ráhkadan oahppanprográmma «Lær mer om» mii lea jurddašuvvon daid bálvalusaid

bargiid várás geaid NASAK galgá veahkehit. Oahppoprográmma lea juhkkon viđa modulii:

- Sápmelaččat ja mánáidbajásgeassin
- Sápmelaččat ja giella
- Sápmelaččat ja dovddut
- Sápmelaččat ja identitehta
- Sápmelaččat, bearaš ja sohka

Juohke modula sisttisdoallá álkit olámuttus dieđuid sápmelaččaid deaivvademiid birra veahkkebálvalusaiguin, ja konkrehta rávvagiid ja bagadusaid das movt bálvalusaid bargit sáhttet áimmahuššat geavaheddjiid vuoigatvuotta oažžut dásseárvosaš fálaldaga.

Mánáidgárddi ja skuvlla viiddis mandáhtta

Mánáidgárddi galgá ovddidit demokratiija ja dásseárvvu ja bargat buotlágan vealaheami vuostá. Mánáidgárdeláhka gáibida ahte olmmoš ii galgga dohkkehit loavkašuttima, nugo ovdamearkka dihte olggušteami, givssideami, veahkaválddi, vealaheami ja cielaheami. Mánáidgárddi galgá jeavddalaččat bargat eastadit dakkár dilálašvuodaid goas mánáin ii leat oadjebas ja buorre mánáidgárdebiras.

Mánáidgárddi rámmaplána eaktuda ahte buot mánáidgárddit váikkuhit dasa ahte mánát dovdet ahte sápmelaččat leat Norgga eamiálbmot ja oahpásmuvvet sámi kultuvrii. Mánáidgárddi galgá čalmmustahttit sámi kultuvrra ja láidestit mánáid árvvus atnit ja dovdat searvevuotta sámi mánggabealatvuodain.

Oahpahušlága mielde galgá buotlágan vealaheami vuostálastojuvvot. Skuvla ii galgga dohkkehit loavkašuttima, nugo givssideami, veahkaválddi, vealaheami ja cielaheami. Buot ohppiin lea vuoigatvuotta vásihit oadjebas ja buori skuvlabirrasa mii ovddida dearvvašvuotta, loaktima ja oahppama, ja skuvla galgá jeavddalaččat bargat dan ovdii.

Oahppoplána lea oahpahušlága lánkaásahus ja bidjá rámmaid skuvlla árvvuide, prinsihpaide,

mihttomeriide ja sisdollui. Oahpahusa bokte galget oahppit oahppat sámi eamiálbmoga historjjá, kultuvrra, servodateallima ja vuoigatvuodaid birra. Oahppit galget oahppat sámi kultuvrra ja servodateallima mánggabealatvuotta ja variašuvnnaid birra. Dát lea dárkkuhuvvon oahppoplána oppalaš oasis. Servodatefága, historjjá, dárogiehta, musihka ja ROEE oahppoplánain leat gelbbolašvuodamihttomearit, mat duddjojot dan ahte oahppit miehtá skuvlaáiggi ožžot ollislaš máhtu vealaheami ja rasismma birra ja demokrátalaš árvvuide ja doaibmanjuolggadusaid birra. Skuvlaáiggi galget oahppit oahppat movt mii eallit ovttas iešguđetlágan perspektiivvaiguin ja guottuiguin ja galget beassat deaivvadit iešguđetlágan kultuvrralaš ovdanbuktimiiguin ja árbevieruiguin. Lea lagas oktavuotta gaskal barggu vaššiságaid, rasismma ja vealaheami vuostá ja barggu háhkat oadjebas ja buriid mánáidgárde- ja skuvlabirrasiid gos buohkat leat mielde. Oahpahusa olis galget oahppit ovdánahttit kritihkalaš jurddašeami, demokrátalaš gearggusvuotta ja ehtalaš diđolašvuotta. Jus galgá olahit dáid mihttomeriid, de fertejit oahppit dovdat iežaset oadjebassan.

DOAIBMABIDJU 14:

Doarjut oadjebas ja buori mánáidgárde- ja skuvlabirrasa ovddideami, ja eastadit ja bissehit loavkašuhhtiid

Ráđđehus áigu čuovvolit doaibmabijuid oadjebas ja buori skuvlabirrasa várás, mat ovdanbohtet St. dieđáhusas 34 (2023-2024) *En mer praktisk skole - Bedre læring, motivasjon og trivsel på 5.-10. trinn (Eambbo praktihkalaš skuvla – Buoret oahppan, mokta ja loaktin 5.-10. ceahkis)*.
Ráđđehus árvala dás mánnga dehálaš ja ollislaš doaimma sihkarastin dihte buoret doarjaga ohppiide, váhnemiidda, bargiide ja suohkaniidda buori skuvlabirrasa ovddideamis ja bisuheamis, earret eará ráhkadit ođđa ja ollislaš strategiija oadjebas ja buori mánáidgárde- ja skuvlabirrasa várás. Strategiijabarggu oktavuodas áigu Máhttodepartemeanta namuhit earenoamáš sámi hástalusaid ja árvoštallat ođđa doaibmabijuid.

*Ovddasvástádusdepartemeanta:
Máhttodepartemeanta*

DOAIBMABIDJU 15:

Ovddidit doarjjaressaid sámi sisdoalu bargui mánáidgárddiin ja skuvllain

Oahpahusdirektoráhta (Odir) ráhkada diehtujuohkin- ja doarjjaressaid sámi giela ja kultuvrra birra mánáidgárddis, astoáiggeortnegis ja skuvllas. Dat galget váikkuhit dasa ahte mánáidgárddit, astoáiggeortnegat ja skuvllat váldet vuostá sámi mánáid ja nuoraid buriin vugiin, ja seammás ollašuttet sin rivttiid. Resurssat galget maiddái váikkuhit dasa ahte buot mánát ja oahppit ožžot oahpu ja ipmárdusa sámegeielas ja sámi kultuvrras. Doarjjaressa leat Sámediggi ja Odir ráhkadan ovttas.

Odir bargá maiddái sámi giela ja kultuvrra čalmmustahttima ovdi mánáidgárddiid rámmaplána ja oahpponeavvuid

doarjjaressaid bokte. Ovdamearkan dasa lea go Odir lea dorjon báikkálaš barggu fágaođasmahttimis ja gelbbolašvuođapáhka olis maid Odir lea ráhkadan mánngagielat mánáidgárdebirrasa birra.

*Ovddasvástádusdepartemeanta:
Máhttodepartemeanta*

DOAIBMABIDJU 16:

Nannet demokratiijaoahpahusa, kritihkalaš jurddašeami ja ohppiid mielváikkuheami

Oahppoplána, ja fágaidrasttideaddji fáddá demokratiija ja borgárvohta, lámčēt dili bures ohppiide, vai sii ohppet demokratiija birra ja šaddet doaimmalaš servodatlahttun. Ráđđehus áigu nannet demokratiijaoahpahusa dakko bokte ahte doarju skuvllaid oahppoplánabarggu ja fágaidrasttideaddji fáttáid.

*Ovddasvástádusdepartemeanta:
Máhttodepartemeanta*

DOAIBMABIDJU 17:

Ásahit ođđa ollislaš vuogádaga mánáidgárddiid ja skuvllaid bargiid gelbbolašvuođa- ja karrieraovdánahttimis

Ráđđehus áigu ásahit ođđa ollislaš vuogádaga gelbbolašvuođa- ja karrieraovddideami várás mánáidgárddiid ja skuvllaid bargiide, mii álggahuvvo jagiin 2025 ja 2026. Sámi perspektiiva gozihuvvo vuogádagas. Dál leat mis čuovvovaš joatkkaoahppodoaibmajut:

- Mánáidgárdeoahpaheddjiid joatkkaoahppu: Sámi giella, kultuvra ja árbevierru buot mánáidgárddiin.
- Oahpaheddjiid joatkkaoahppu: Fágaidrasttideaddji sámi perspektiivvat skuvllas, 1.-10. ceahkis.

*Ovddasvástádusdepartemeanta:
Máhttodepartemeanta*

DOAIMABIDJU 18:**Doarjja báikkálaš
gelbbolašvuodaovddideapmái
mánáidgárddiin ja vuodđoahpahusas**

Doarjjaortnega ulbmil lea buoridit mánáidgárddiid ja skuvllaid bargiid kollektiiva gelbbolašvuodaovddideami. Gelbbolašvuodaovddideapmi galgá váldit vuodu báikkálaš dárbbuin ja galgá leat organiserejuvvon ovttrasráđiid universitehtain ja allaskuvllain. Doarjjaortnet lea oassin gelbbolašvuoda ja karriera ođđa vuogádagas. Sámi perspektiivvat galget vuhtiiváldot báikkálaš gelbbolašvuodadárbbuid vuoruheamis.

Galgá ásahuvvot sierra nátionála forum sámegeielaid ja sámi kultuvrra várás dálá gelbbolašvuodaortnegiid siskkobealde. Dat addá sámi gelbbolašvuodaabirrasiid arena gos sáhttet ovttasbargat ja ovttastahttit bargguset doarjjaortnegiiguin. Forum galgá juohkit ruđaid ja nannet gelbbolašvuoda báikkálaš gelbbolašvuodaovddideami doarjjaortnegiin. Forum galgá maid váikkuhit dasa ahte šaddá álkit háhkat joatkaoahpu sámegeielas ja sámi kultuvrras.

*Ovddasvástádusdepartemeanta:
Máhttodepartemeanta*

**Láhkaásahus vuodđoskuvlaoahpu
rámmaaplána birra**

Vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpu 1. - 7. dási rámmaaplána láhkaásahusas čuožžu ulbmilparagrafas (dás jorgaluvvon) ahte oahpahus galgá addit studeanttaide gelbbolašvuoda fuolahit oahpahusa sámi diliid birra, dás maiddá máhtu dan stáhtusa birra mii eamiálbmogiin lea riikkaidgaskasaččat, ja sámi ohppiid vuoigatvuoda birra oažžut oahpahusa oahpahuslága ja gustovaš oahppoplána mielde. Dasa lassin gáibiduvvo ahte

- kandidáhtas lea máhttu mánáid birra, geain lea váttis eallindilálašvuohta, dás maiddá máhttu givssideami, veahkaválddálašvuođa ja mánáid seksuálalaš illasteami birra, gustovaš lágaid birra ja mánáid vuoigatvuodaid birra našuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš perspektiivvas
- kandidáhtta máhtta nannet riikkaidgaskasaš ja mánggakultuvrralaš perspektiivvaid skuvlla barggus, váikkuha dasa ahte šaddá ipmárdus sápmelaččaid stáhtusii eamiálbmogiin ja movttiidahtta demokráhtalaš oassálastimii ja ceavzilis ovddideapmái

Sullasaš gáibádusat gustojit daid eará oahpaheaddjeoahpuide maid.

Leat sierra rámmaaplánat sámi mánáidgárdeoahpaheaddjeoahpuide ja vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpuide.

Dembra bargá sápmelaččaid dilálašvuođaid guvlui

Dembra (Demokratisk beredskap mot rasisme og antisemittisme dahje sámegillii: Demokrátalaš gearggusvuohta rasismma ja antisemittismma vuostá) addá oahpaheddjiide, skuvlajođiheddjiide ja oahpaheaddjioahppostudeanttaide reaidduid ja bagadusa hábmet fáttmasteaddji skuvlabirrasa ja hukset demokrátalaš gelbbolašvuođa. Dembras lea oahpahusdagus sápmelaččaid ja nationála minoritehtaid birra. Dálá juolludusas lea Dembra DjO-vuoruheapmin buoridit Norgga álbmoga máhttodási sámi kultuvrra ja historjjá birra, mii lea Duohtavuođa- ja seanadankommišuvnna ávžžuhusaid čuovvoleapmi. Dembra lea bargame ráhkadit obbalašgeahčastaga Norgga oahpaheaddjioahpu fáldadagain sámi fáttáin, ođasmahttime smiehttanreaiddu «Guldalit ja beroštit mitalusain» ja geahčadit Dembra sámegielat neahttasiidduid nu ahte dat bohtet ávkin sámi oahpaheaddjeohppui.

DOAIBMABIDJU 19: Evalueret Dembra

Dembra fállá bagadallama, kurssaid ja neahttaresurssaid skuvllaide ja oahpaheaddjeohppui. Mihttomearrin lea nannet skuvllaid barggu demokrátalaš gearggusvuođain iešguđetlágan joavkovašuhemiid vuostá, nugo ovdagáttuid, amasbalu, rasismma, antisemittismma, muslimavaši ja ekstremismma vuostá. Dembras lea sierra oahpahusdagus sápmelaččaid ja nationála minoritehtaid birra.

2016:s čađahuvvui Dembra ráddjejuvvon evalueren, man boađusin lei ahte fáldaldat buoriduvvui. Ráđđehus lea árvalan nannet Dembra 2025 stáhtabušehtas. Dán olis galgá 2025:s álggahuvvot Dembra eksterna

evalueren, mii vurdojuvvo gárvvistuvvot 2027 mielde. Árvvoštallan fáttmasta olles Dembra bargoviidodaga ovdagáttuid ja rasismma eastadeami barggus skuvllas, masa maiddá gullá eastadit ovdagáttuid ja rasismma sápmelaččaid ja nationála minoritehtaid vuostá.

*Ovddasvástideaddji departemeanta:
Máhttodepartemeanta*

DOAIBMABIDJU 20:

Doarjut ráfi- ja olmmošvuoigatvuođaguovddážiid

Dat čieža ráfi- ja olmmošvuoigatvuođaguovddáža⁶⁸ ožžot doarjaga Máhttodepartemeanttas (MD) ovddidit ja fállat oahpahusa ohppiide dakkár fáttáin go demokratiija ja mielborgárvuohta, rasisma, vealaheapmi ja vaššicealkámušat. Mánaga guovddáža giddejit erenoamáš fuomášumi vealaheapmái ja cealkámušaide sápmelaččaid ja sámi kultuvrra vuostá.

Guovddážat leat vuođđudusat ja danne leat fágalaččat sorjjasmeahtumat ja iešheanalaččat. Dat deattuhit ulbmiljoavkun erenoamážit mánáid ja nuoraid, ja ollu sin barggus čujuhuvvo oahpaheddjiide ja skuvllii.

*Ovddasvástádusdepartemeanta:
Máhttodepartemeanta*

DOAIBMABIDJU 21:

Ovdánahttit ung.no neahttasiiddu

Buadir áigu kártet sámi nuoraid diehtodárbbu. Direktoráhtta áigu maid kártet makkár bálvalusat ja reaidut gávdnojit iežas veahkeheapmái, mat leat erenoamáš

⁶⁸ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret), Det europeiske Wergelandsenteret (EWC), Falstadsenteret, Arkivet freds- og menneskerettighetssenter, Nansen Fredssenter, Narviksenteret og Raftostiftelsen.

áigeguovdilát sámi nuoraide, ja bidjat dáid diehtujuohkin- ja bálvalusfálaldagaid olámuddui sámi nuoraide ung.no neahttasiiddus.

Buđdir áigu árvvoštallat lea go vejolaš oažžut áigái sámi fágabirrasa, mii sáhtta neavvut ung.no neahttadoaimmaha sámi nuoraid dárbbuid birra.

Buđdir galgá ráhkadit siiddu Ung.no oktavuodas, mas leat dieđut sámegillii heivvolaš veahkefálaldagaid birra mánáide ja nuoraide, gč. St. Dieđ. 12 (2023-2024) *Sámi giella, kultuvra ja servodateallin – Sámi álbmoga álbmotdearvvašvuohta ja eallindilit*.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Mánáid- ja bearašdepartemeanta

DOAIBMABIDJU 22:

Lasihit dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusaid jođiheddjiid gelbbolašvuođa mánggabealatvuođa birra

Dearvvašvuođadirektoráhtta oažžu bargun árvvoštallat doaibmabijuid buoridan dihte dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusa jođiheddjiid gelbbolašvuođa mánggabealatvuođa, vealaheami ja vuortnuheami birra. Jođiheddjiid máhttu ja gelbbolašvuohta mánggabealatvuođa, vealaheami ja vuortnuheami birra lea dehálaš vai dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalus galgá sáhttit bargat ovttadássásašvuođa ja searvadahttima ovdii. Lea maiddá dehálaš áimmahuššat bargiid geat vásihit rasismma, vealaheami dahje vuortnuheami iežaset barggus.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanta

DOAIBMABIDJU 23:

NAV ásaha davvisámegiell telefovdnabálvalusa bistevažžan

2024 giđa čađahii NAV geahččaladdandoaibman telefonbálvalusfálaldaga davvisámegiellagiidda miehtá riikka. Geahččaladdama oktavuodas ovtastuvvui etáhta sámegiellkapasitehta (NAV Guovdageaidnu) spesialiserejuvnon telefonbálvalusain NAV Kontaktsenter (NAV oktavuodaguovddážiin). Dát mielddisbuktá ahte davvisámegiellagat ringejit sierra telefonnummarii, gos ožžot bagadusa NAV:s davvisámegillii. NAV Kontaktsenter sámi telefonbálvalus lea 2024 giđa rájes šaddan bistevažžan.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Bargo- ja searvadahttindepartemeanta

DOAIBMABIDJU 24:

Davvisámegiella bargogiellan - Guovdageainnu ja Kárášjoga ovttasbargu NAV Ávjovári olis

NAV Ávjovári lea Guovdageainnu ja Kárášjoga suohkaniid ovttasbargu, mas davvisámegiella lea bargogiellan. Dat rahppui almmolaččat njukčamánu 8. beaivvi 2024. Suohkaniid ovttasbargu mielddisbuktá ahte NAV Guovdageaidnu-Kárášjohka lea organiserejuvnon oktan kantuvran, guovtti báikkis, Guovdageainnus ja Kárášjogas. Okta mihttomearri ovttasbarggus lea ahte geavaheaddjít galget vásihit buoret áššemeannudeami, ja ahte bálvalusat ja bargodoaimmat heivejit geavaheddjiid dárbbuide. Viidáseappot lea ovttasbarggu mihttomearrin sihkarastit ovdánahttima dásseárvosaš bálvalusain sámi geavaheddjiide dakko bokte ahte bisuhit ja rekrutteret kantuvraide sámi giella- ja kulturmáhtu.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Bargo- ja searvadahttindepartemeanta

Govva: AdobeStock

DOAIBMABIDJU 25:

Nannet máhtolašvuođa sohka-beali ja seksualitehta mánggabealatvuođa birra sámi servodagas

Ráđđehus áigu nannet máhtolašvuođa sohka-bealvariašuvnnaid ja seksualitehta mánggabealatvuođa birra sámi servodagain historjjálaš perspektiivvas. Máhttovuođu galgá leat relevánta sámi servodahkii, ja galgá veahkehit suorgeiseváldiid ja bálvalusfálaldagaid sin barggus dásset bonju sápmelaččaid dilálašvuođa.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Kultur- ja dásseárvodepartemeanta

Sámi gelbbolašvuođafálaldat suodjalussii

Suodjalus lea searválaga Sámedikkiin ráhkadan oahpahusa sámi kultuvrra birra suodjalangeatnegas soaddáhiidda ja Finnmárkku eanansuodjalusa bargiide. Gelbbolašvuođapáhka ulbmilin lea juohkit dieđuid ja ipmárdusa sámi kultuvrra, historjjá ja eará sámi dilálašvuođaid birra vuosttažettiin suodjalusbargiide ja soaddáhiidda Finnmárkkus. Mihttomearrin lea ahte dat sáhtá leat mielde eastadeamen negatiiva miellaguottuid, cielaheami, givssideami ja vuortnuheami, ja maidái fuobmát ja giedahallat sávakehtes ja moaittehahti daguid ja miellaguottuid sápmelaččaid vuostá.

Oahpahuspáhka lea váldon atnui Porsáŋgu Garnisovnnas ja Máttá-Várjjat Garnisovnnas. Doaibmabidju almmuhuvvui sámi álbmotbeavvi oktavuodas guovvamánu 6. beavvi 2023.

Vuoruhansuorgi 3:

Oadjebasvuohta ja sihkarvuohta

Buohkat Norgga servodagas galget dovdat oadjebasvuođa ja sihkarvuođa, beroškeahttá duogážis. Buohkain lea vuoigatvuohta cealkit oaiviliiddiset, muhto ii oktage galgga cielahuvvot čearddalašvuođa dahje oskku dihte. Ráđđehus áigu bargat unnidit sápmelaččaid riskka vásihit vašširihkolašvuođa ja cielahemiid, ja lasihit politiijaid gelbbolašvuođa sámi dilálašvuođaid birra.

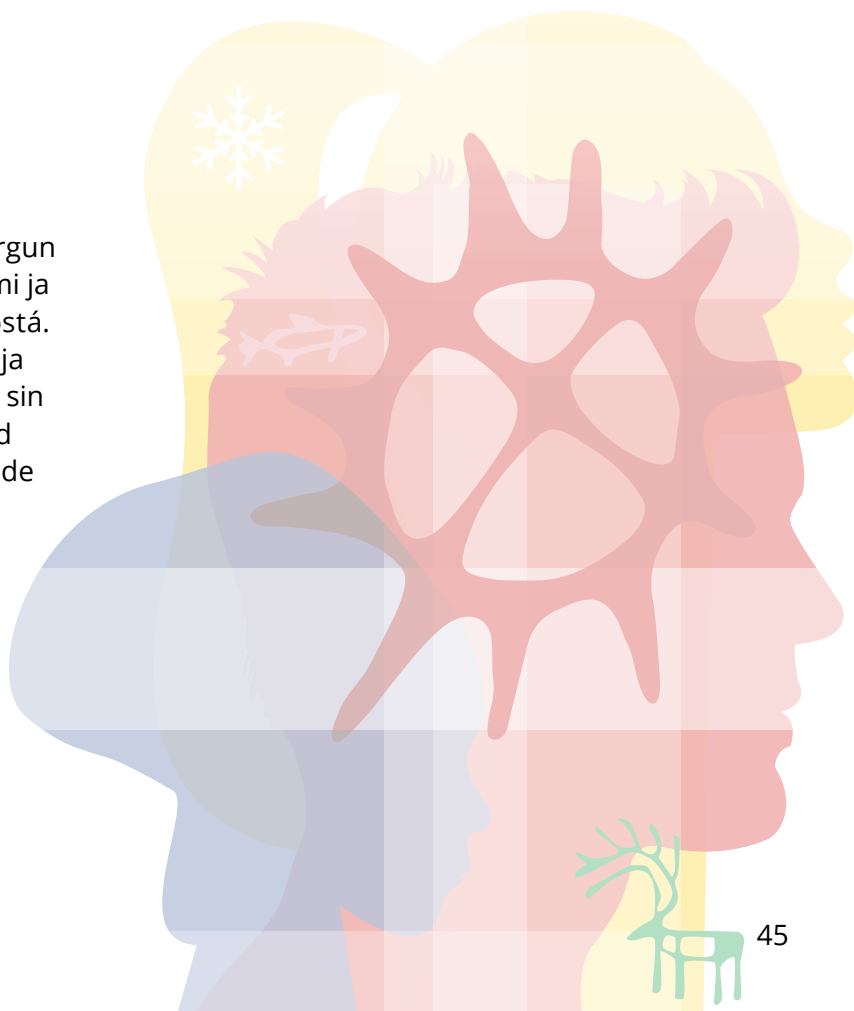
DOAIBMABIDJU 26:

Čađahit sierra iskkadeami cielaheami ja áitagiid birra sámediggepolitihkkáriid vuostá

Ráđđehus lea addán Politiijaallaskuvlii bargun čađahit sierra guorahallama vuortnuheami ja áitagiid birra sámediggepolitihkkáriid vuostá. Guorahallan čađahuvvo ráđđehuslahtuid ja stuoradiggeáirasiid jearahallamiid vuodul sin vásáhusaid birra áitagiid ja vuortnuhemiid hárrái, mii lea čađahuvvon golmma geardde 2013, 2017 ja 2021.

Iskkadeapmi čađahuvvo lulli-, davvi- ja julevsámegillii.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Kultur- ja dásseárvodepartemeanta

27. DOAIBMABIDJU:

**Ođasmahttit bagadusa
vaššicealkámušaid, cielahemiid ja
áitagiid birra politihkkáriid vuostá**

Politiikkáriin ja kandidáhtain, geain lea čearddalaš ja oskkoldatlaš minoritehtaduogáš, lea earenoamáš várra vásihit vaššicealkámušaid, cielahemiid ja áitagiid. Ráđđehus áigu Politijjaallaskuvlla iskkadeami bohtosiid vuođu, mas guorahalle vuortnuheami ja áitagiid sámediggepolitihkkáriid vuostá, ođasmahttit bagadusa vaššicealkámušaid, cielahemiid ja áitagiid birra, mat dáhpáhuvvet politihkkáriid ja evttohasaid vuostá. Ođasmahttimis lasihuvvojit dárkilet dieđut vealahanvuođuštusaid birra, nugo čearddalašvuođa ja oskku, ja dan birra movt politihkkáriin, geain lea minoritehtaduogáš, sáhtta leat earenoamáš riska vásihit vaššicealkámušaid ja áitagiid dihte.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Giella- ja guovlodepartemeanta

DOAIBMABIDJU 28:

**Buoridit politijaid máhtu ja
ipmárdusa sámi giella ja kultuvrra
birra**

Politijjadoaimma bargiin galgá leat vuođdomáhttu sámi kultuvrra, historjjá ja sámi vuoigatvuođaid birra. Galgá heivehuvvot oahpahus politijaid várás. Dál váilot maid ollu fágaolbmot, geain lea sámi giella- ja kulturgelbbolašvuohta, ja lea stuora dárbu dulkonbálvalusaide. Lea dárbu háhkat eanet fágaolbmuid, geain lea sámi giella- ja kulturgelbbolašvuohta, sihke dakkár virggiide, mat gáibidit politijjaoahpu, ja virggiide maidda gáibiduvvo eará fágaduogáš.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanta

DOAIBMABIDJU 29:

**Buoridit politijaid fuomášumi ja
gelbbolašvuođa vašširihkolašvuođa
birra sápmelaččaid vuostá**

Politijain galgá leat gelbbolašvuohta ja máhttu vašširihkolašvuođa birra ja movt dat boahká ovdan ja galget máhttit fuomášit, eastadit ja vuosttaldit dakkár rihkolašvuođaid buot politijaguovlluin. Nasionála gelbbolašvuođabiras vašširihkolašvuođa birra áсахuvvui 2021. Gelbbolašvuođabiras galgá veahkehit lasihit politijaguovlluid gelbbolašvuođa ja dat sáhtta rávvat konkrehta áššiin. Mandáhtas deattuhuvvo earret eará vašširihkolašvuohta sápmelaččaid vuostá.

2024:s lea gelbbolašvuođabiras nannejuvvon. Vurdojuvvo ahte biddjojit eanet návccat loktet politijaguovlluid gelbbolašvuođa ja bagadallama, ja ahte vašširihkolašvuođa riskkat analyserejuvvojit buorebut, maiddái vašširihkolašvuohta sápmelaččaid vuostá.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanta

DOAIBMABIDJU 30:

**Háhkát dieđuid ja analyseret
váidojuvvon vašširihkolašvuođaid
sápmelaččaid vuostá**

Buot politijaguovllut galget čohkket dieđuid vaššicealkámušaid ja vašširihkolašvuođa birra sápmelaččaid vuostá ja raporteret jahkásaččat vašširihkolašvuođa Nasionála gelbbolašvuođabirrasii, ja almmuhit daid vašširihkolašvuođaraporttas.

Nasionála vašširihkolašvuođa gelbbolašvuođabirrasii galgá addot bargun čiekŋalit guorahallat váidojuvvon vašširihkolašvuođa sápmelaččaid vuostá.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanta

DOAIBMA 31:**Láhčit dili dasa ahte sámegillii galgá sáhttit juohkit dieđuid ja gulahallat politiijaiguin**

Politiiijat galget lágidit diehtujuohkima ja gulahallama iešguđet gillii go sis lea dahkamuš ássiiguin. Dát galgá leat mielde sihkkarastimin dárbbášlaš ipmárdusa ja riektesihkarvuoda vuhtii váldima. Dehálaš dieđut mat almmuhuvvojit politiijaid neahttasiidduin ja eará kanálain galget leat mángga gillii.

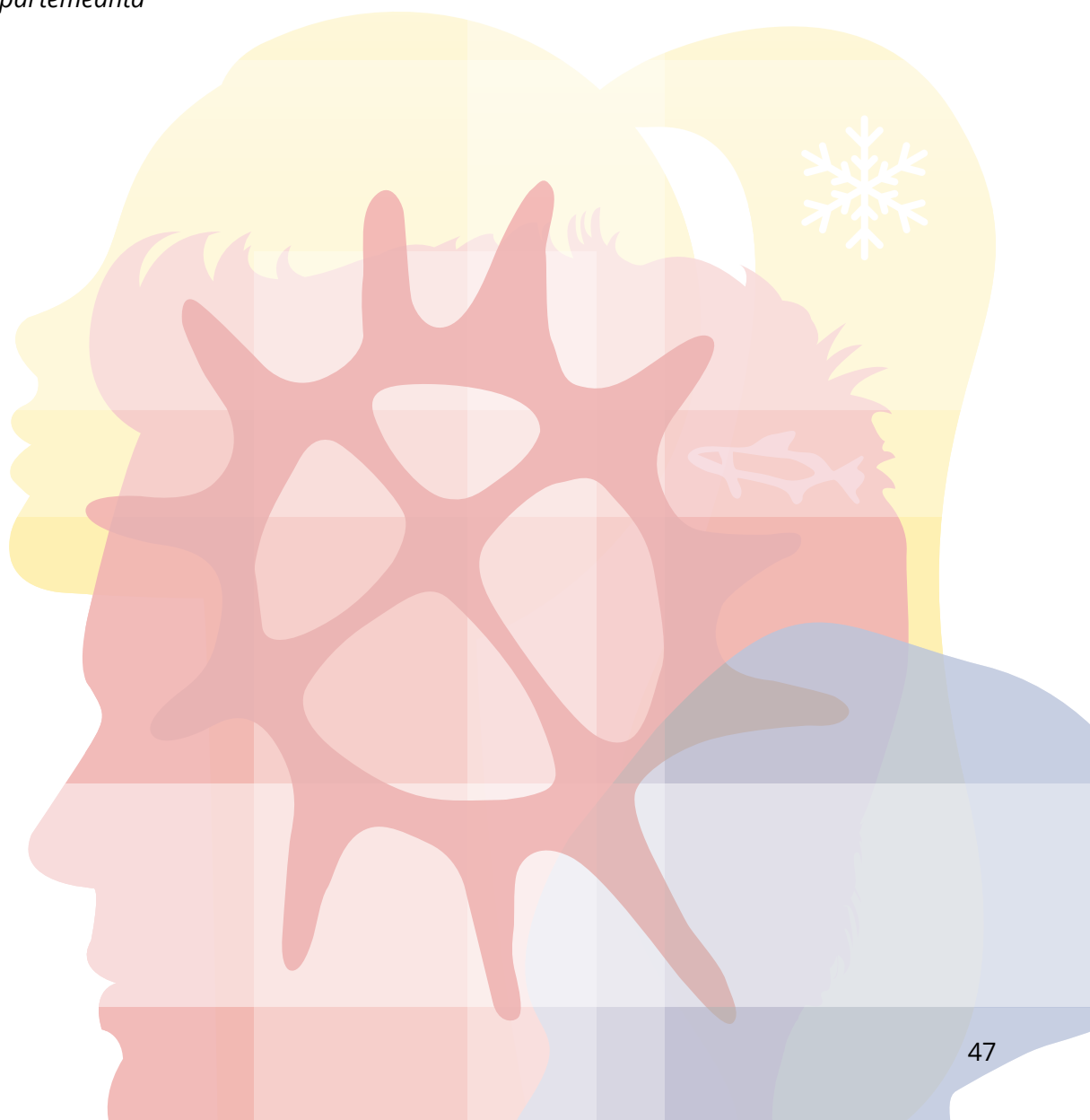
Galgá láhččojuvvot dili dasa ahte politiijaid nationála stivrendokumeanttat jorgaluvvojit sámegielaide ja ahte politiija neahttasiidduin lea eanet diehtujuohkin mángga sámegillii.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanta

DOAIBMABIDJU 32:**Nannet politiijaid ja sámi birrasiid gulahallama**

Politiiija lea sorjavaš das ahte álbmogis lea luohhtámuš politiijaide, vai buoremusat sáhttet čoavdit iežaset servodatdoaimma ja sihkkarastit oadjebas servodaga. Politiiija galgá sihke našuvnnalaččat ja politiijaguovlluin nannet gulahallama iešguđet sámi birrasiiguin sihkkarastin dihte riektesihkarvuoda ja ahte sámi perspektiivvat váldojuvvojit vuhtii politiija bálvalusaid ovddideamis.

Ovddasvástádusdepartemeanta: Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanta

Girjjálašvuohta

- Analyse & Tall. (2023). *Negative holdninger og stereotypier om samer på Facebook*. Amnesty International Norge. <https://amnesty.no/netthets-mot-samer>
- Blix, B. H. & Munkejord M.-C. (2022). Indigenous Sami Family Caregivers' Experiences With Accessing and Collaborating With Municipal Health and Care Services. *Global Qualitative Nursing Research*, 2022(9). <https://doi.org/10.1177/23333936221123333>
- Buadir. (u.å.). *Samisk kultur, historie og befolkning*. <https://www.buadir.no/nasak/samisk-kultur-historie-og-befolkning/>
- Dokument 19 (2022–2023). *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner*. Sannhets- og forsoningskommisjonen. <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/dokumentserien/2022-2023/dok19-202223.pdf>
- Fladmoe, A., Nadim, M. & Birkvad, S. R. (2019). *Erfaringer med hatytringer og hets blant LHBT-personer, andre minoritetsgrupper og den øvrige befolkningen* (Rapport 2019:4). Institutt for samfunnsforskning. <http://hdl.handle.net/11250/2584665>
- Folkhelseinstituttet. (2024). *Hets og diskriminering av samer: en systematisk hurtigoversikt*. Forfattere: Johansen, T. B., Borge, T. C., Klem, H. E., Hval, G. & Hestevik, C. H. <https://www.fhi.no/publ/2024/hets-og-diskriminering-av-samer/>
- Fossheim, H. J. & Ingierd, H. (2024). *Etniske minoriteter*. De nasjonale forskningsetiske komiteene. <https://www.forskningsetikk.no/ressurser/fbib/bestemte-grupper/etniske-grupper/>
- Hansen, K. L. & Skaar, S. W. (2021). *Unge samers psykiske helse. En kvalitativ og kvantitativ studie av unge samers psykososiale helse*. UiT Norges arktiske universitet. https://uit.no/Content/721559/cache=20210403160302/Miha_Unge_samer_rapport_digital.pdf
- Helsedata. (u.å.). *SAMINOR - Helse- og levekårsundersøkelsen i områder med samisk og norsk bosetting*. <https://helsedata.no/no/forvaltere/universitetet-i-tromso/saminor---helse--og-levekarsundersokelsen-i-omrader-med-samisk-og-norsk-bosetting/>
- Hoelseth, D. T. (2023, 16. mai). *Endring i Grunnloven § 108 (samene som urfolk)*. Lovdata. [https://lovdata.no/artikkel/endring_i_grunnloven_%C2%A7_108_\(samene_som_urfolk\)/4404](https://lovdata.no/artikkel/endring_i_grunnloven_%C2%A7_108_(samene_som_urfolk)/4404)

- Hokkanen, L. (2017). *Experiences of inclusion and welfare services among Finnish Sámi with disabilities*. Stockholm: Nordic Welfare Centre.
<https://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1179576/FULLTEXT01.pdf>
- ILO-konvensjon nr. 169. (1989). *Konvensjon om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater ILO nr. 169 (27-06-1989)*. Lovdata.
<https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/1989-06-27-2>
- Innst. 408 S (2017-2018). *Innstilling fra Stortingets presidentskap om mandat for og sammensetning av kommisjonen som skal granske fornorskingspolitikk og urett overfor samer, kvener og norskfinner – BERIKTIGET*. Stortingets presidentskap.
<https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2017-2018/inns-201718-408s.pdf>
- Innst. 30 S (2024-2025). *Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner*. Kontroll- og konstitusjonskomiteen.
<https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2024-2025/inns-202425-030s.pdf>
- La Parra-Casado, D., San Sebastian, M. & Stoor, J. P. A. (2023). Ethnic discrimination and mental health in the Sámi population in Sweden: The SámiHET study. *Scandinavian Journal of Public Health*, 52(4).
<https://doi.org/10.1177/14034948231157571>
- Likestillings- og diskrimineringsloven. (2017). *Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (LOV-2017-06-16-51)*. Lovdata.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>
- Løvold, A. H. H. (2015). *The silence in Sápmi – and the queer Sami breaking it* [Masteroppgave, UiT Norges arktiske universitet]. UiT Munin.
<https://munin.uit.no/handle/10037/7063>
- Melbøe, L., Johnsen, B.-E., Fredreheim, G. E., & Hansen, K. L. (2016). *Situasjonen til samer med funksjonsnedsettelse*. Stockholm: Nordens Välfärdscenter.
<https://nordicwelfare.org/publikationer/situationen-samer-med-funktionsnedsattning/>
- Midtbøen, A. H. & Lidén, H. (2015). *Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge. En kunnskapsgjennomgang (Rapport 2015:01)*. Institutt for samfunnsforskning. <http://hdl.handle.net/11250/2440432>
- Mienna, C. S, Omma, L. & Axelsson, P. (2021). *Fokus på hälsa och hälsoforskning i Sápmi – resultat från elva samiska fokusgrupper*. Umeå universitet.
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-188745>
- Møllersen, S. (2018). *Helserelaterte leve- og arbeidsforhold for reindriftssamisk befolkning i sørsamisk område*. https://samilogutmuit.no/sites/default/files/4_korrektur.docx_18092018_sne.pdf
- Norges institusjon for menneskerettigheter. (2022). *Holdninger til samer og nasjonale minoriteter i Norge*. <https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2022/08/NIM-R-2022-006-web.pdf>

- NOU 2022: 9. (2022). *En åpen og opplyst offentlig samtale – Ytringsfrihetskommisjonens utredning*. Kultur- og likestillingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2022-9/id2924020/>
- Olsén, L., Heinämäki, L. & Harkoma, A. (2018). Human Rights and Multiple Discrimination of Minorities within Minorities: Sámi persons with disabilities and sexual and gender minorities. *Juridica Lapponica* 44. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/63142>
- Proba samfunnsanalyse. (2023). *Barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering*. (Rapport 2023-19). <https://proba.no/wp-content/uploads/Rapport-2023-19-Barn-og-unges-erfaringer-med-rasisme-og-diskriminering.pdf>
- Proba samfunnsanalyse (2024). *Kartlegging av arbeid med samisk kunst og kultur i kulturvirksomheter i Norge* (Rapport 2024-4). <https://proba.no/wp-content/uploads/Rapport-2024-4-Kartlegging-av-samisk-kunst-og-kultur.pdf>
- Redd Barna. (2024). *Rasisme er overalt. Barn og unges stemmer om fordommer og rasisme*. https://www.reddbarna.no/content/uploads/2021/01/Redd-Barna_RasismeErOveralt_rapport-2024.pdf
- Sametinget. (u.å.). *Sametingets valgmanntall 1989–2023*. <https://sametinget.no/politikk/valg/sametingets-valgmanntall/sametingets-valgmanntall-1989-2023/>
- Sametinget (2022). *Sametingets handlingsplan mot samehets*. https://sametinget.no/_f/p1/iad6ed3b0-a065-4395-b5a6-7ae1e68b0dd4/handlingsplan-mot-samehets_norsk.pdf
- Skorgen, T., Ikdahl, I. & Berg-Nordlie, M. (2023). *Rasisme*. Store norske leksikon. <https://snl.no/rasisme>
- Stubberud, E., Prøitz, L. & Hamidiasl, H. (2018). *Den eneste skeive i bygda? Unge lhbt-personers bruk av kommunale helsetjenester*. Forlaget Nora. <http://hdl.handle.net/11250/2587251>
- Sundvall, M. G., Eastwood, E. M & Bäärnhielm, S. (2023). Samis in the city. A qualitative study of mental health and well-being among Samis in Stockholm. *International Journal of Circumpolar Health*, 2023;82(1).
- Sønstebø, A. (2022). *Samisk statistikk 2022/Sámi statistihkka 2022* (Rapporter 2022/5). Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/befolkning/folketall/artikler/samisk-statistikk-2022>
- Wallin, L. & Huuva, L. (2024). *Hatbrott mot samer* (Rapport 2024:5). Brottsförebygganderådet (Brå). <https://bra.se/rapporter/arkiv/2024-04-29-hatbrott-mot-samer>
- Walsh-Knarvik, K. (2023). *Agents of change: the Sámi Pathfinders, transforming majority-education within the cultural interface 2023* [Masteroppgave, UiT Norges arktiske universitet]. UiT Munin. <https://munin.uit.no/handle/10037/29730>
- Wollscheid, S., Lynnebakke, B., Fossum, L. W., & Bergene, A. C. (2021). *Konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet, religion og livssyn: En kunnskapsoversikt* (NIFU-rapport 2021:22). NIFU. <https://nifu.brage.unit.no/nifu-xmlui/handle/11250/2978279>

Olggosaddán:
Kultur- ja dásseárvodepartemeanta

Almmolaš ásausat sáhttet dingot
lassigáhppálagaid dáppe:
Departemeanttaid sihkarvuoda- ja bálvalusorganisašuvdna
publikasjoner.dep.no
Telefovdna: 22 24 40 00
Almmuhemiid gávdná maid dáppe: www.regjeringen.no
Prentehusnummir: V-1053 S

Jorgalan: Ellen Sara Eira Buljo
Hábmen: Melkeveien Designkontor AS
Deaddilan: Departementenes sikkerhets- og
serviceorganisasjon
Deaddileapmi: 01/2025 – Preantalohku: 100

